

OTDK dolgozat – Állam és Jogtudományi szekció,
Egyetemes Állam- és Jegtörténet témakör

A női egyenjogúság érvényesülése az európai dinasztikák élén

Út a nőstényfarkasoktól Európa nagyanyjáig

Jelige: „Almafa”

Tartalom

Bevezető.....	3
Matild	6
Kitekintés: Mária Terézia.....	10
Tudor uralkodónők.....	13
Stuart uralkodónők	23
Kitekintés: A kontinens uralkodónői	29
Viktória	33
Végezetül	37
Idézett forrásmunkák.....	38

Bevezető

„A történetíró első sorban azt keresi, milyen menetben fejlődött az alkotmány azzá, ami ma. A történetíró legelőbb is a fokozatokat igyekszik meghatározni, melyeken az alkotmány keresztülment, míg mai állapotára jutott. Komolyan, néha azonban nagyon is túlságosan foglalkozik az „eredet” kérdésével. A jogász, ellenkezőleg, első sorban a jog mai állapotát teszi tanulmánya tárgyává; csak másodsorban törekszik annak ismeretére, hogy miképpen jött létre...”¹ Dicey a „Bevezetés az angol alkotmányjogba” című munkája bevezetőjében írja ezt. Szerinte a történész és jogász másként vizsgál egy-egy alkotmánytörténeti eseményt. Én, ebben a dolgozatomban megkísérlem mindkét szempontot képviselni, mikor bemutatok pár női uralkodó életét, természetesen az uralkodói jogkör történetével kapcsolatban.

Dr. Helen Castor történész és író, a Cambridge-i egyetem tanára. A „*She-Wolves: The Women Who Ruled England Before Elizabeth*” (Nöstényfarkasok²- A nők, akik meghatározták Angliát Erzsébet előtt) című könyvében felhívja a figyelmet az angol trónörökösnők sajátos helyzetére, arra, hogy bár törvény nem tiltja trónutódlásukat, a társadalmi nézetek megakadályozzák őket trónörökös-i jogaik gyakorlásában. Anglia történelme az uralkodónők helyzetének változásainak tökéletes példájául szolgál, hiszen a trónról való elűldözéstől a rajongó szeretetig felvonultatja a nép kapcsolatát királynőjéhez. Így az angol vezérfonalat követve, kisebb kitekintésekkel kívánom bemutatni az európai uralkodónők helyzetét, vagyis a női egyenjogúság érvényesülését az európai uralkodódinasztiák élén.

Napjaink legnépszerűbb uralkodóházának, a Windsor-háznak³ élén egy uralkodónő, II. Erzsébet áll. A Windsor-ház egy olyan szerethető, nyitott, családias képet alakított ki magáról, ami korábban példátlan volt, és ujjongó tömeg, valamint a világszerte élőben közvetített hivatalos események (vegyük például Vilmos és Katalin 2011. április 29-én tartott esküvőjét) azt mutatják, hogy a közvélemény nemhogy kifogásolná, hogy egy nő ül a trónon, hanem kifejezetten rajong érte.

Ez azonban nem volt mindig így. Hiszen épp Londonban, 800 évvel korábban a koronázására váró Matildot elkergették a városból. A női uralmat a történelemkönyvek gyakran meg sem említik, vagy interregnumnak titulálják, pedig igenis voltak nők, akik saját jogukon, törvényesen kívánták az uralkodói trónt elfoglalni. Azonban kevés sikerrel. A nők uralmát gyakran polgárháború kísérte

¹Albert Venn Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1902. 14-15.p.

²A „nöstényfarkas” kifejezést egyébként elsőnek William Shakespeare használja VI.Henrik című drámájában Anjou Margitra, majd később általános becsmélő neve lett a királynőknek és királynéknak.

³A Windsor- ház eredetileg Szász-Coburg-Gothai-ház volt, de 1917-ben a felerősödött németellenesség miatt Windsor ősi kastély nevét vette fel a dinasztia. (Sally Bedell Smith: *Erzsébet, a királynő- Egy modern uralkodó élete* Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, Pécs, 2013.; 52.p)

és ezekből ők hosszú időn át vesztesen kerültek ki. A kérdés azonban az, hogy miért volt ennyire dühítő az embereknek évszázadokon át a női uralom. Hiszen a férje, a fia távollétében, vagy alkalmasságának hiányában is uralkodtak nők, ők azonban, ha nem kívánták maguk számára megszerezni a hivatalos uralkodói címet, nem váltottak ki tömeges ellenállást a népükből.

Miért volt így? Miért volt, hogy a dinasztia iránt elkötelezett a nép, a női tagját azonban mégsem tudja elfogadni? Miért volt úgy, hogy ha gyakorlatban egy nő kormányoz, azt meg tudták emésztetni, a hivatalos uralkodói címet viszont nem engedték meg?

Sokszáz év tapasztalata, a korszellem változása, a dinasztiaiak önfenntartó intézkedései nyomán egyre több női uralkodó tudta megszilárdítani hatalmát, és a XX. század elejére az összes európai uralkodó dinasztia egy nőhöz, nevezetesen Viktória királynőhöz, „Európa nagymamához” kapcsolódott.

A nők uralma ellen fellépők közül a számunkra legfontosabb John Knox (1505 (?)-1572), skót protestáns prédikátor. Knox I. Tudor Mária protestánsüldözése elől Genfben menekült Kálvin Jánoshoz. Csak Mária halála után, 1559-ben tért vissza Skóciába, ahol megnyerte magának a nemességet, majd a skót népet. 1558-ban íródott a *„The First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women”* (Az első harsonaszó a nők rettenetes uralma ellen), melyben a női uralomról, mint a „természet szörnyetegéről” ír, és megvetően tekint a szigetre (Nagy-Britannia szigete) tétlenségére és némaságára, mert nem kelnek fel a „gyalázatos”, „természetellenes” és az „Istennek nem tetsző” uralom ellen, hanem a „hanyagság” és az „istentelen csend” útjára léptek. Knox érveit a Bibliára alapozza, de épp a Bibliából, s mindjárt a Teremtés könyvéből származik az első kézenfekvő ellenérv: *„Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinek és nőnek teremtette őket(...) Isten megáldotta őket, Isten szólt hozzájuk: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.”*⁴ Tehát Isten a Teremtés könyvében, mikor megteremti Ádámot és Évát, nem tesz különbséget köztük, továbbá nem a férfi, Ádám uralmáról, hanem többes számban, ketten uralmáról beszél nemre való tekintet nélkül, és egyáltalán nem elítélve a női uralmat. *„Azután ott az a kis ember feketében azt mondja: a nőknek nem lehet ugyanannyi joguk, mint a férfiaknak, mivel Krisztus nem nő volt! Honnan jött a maguk Krisztusa? Istentől és egy nőtől! Férfinak nem volt köze hozzá.”*⁵ A második ellenérv szintén a Bibliára, de ezúttal az Újszövetségre hivatkozik.

Bár tény, hogy a XIX. századi jogaikért harcoló nők stílusa kissé radikális volt, arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy velük szemben éppolyan radikális nézeteket vallott a társadalom.

⁴ Teremtés könyve 1.27, 1.28.

⁵ Sojourner Truth: *Nők Jogainak Konvenciója, Ohio, 1851* Neil Oliver: *Skócia történelme*. GENERAL PRESS Kiadó, 2009. 228.p

Végül harmadik ellenérvként a mai, XXI. századi uralkodónők példáját hoznám fel. II. Erzsébet, a brit, II. Margit, a dán és Beatrix 2013-ban fia javára lemondott holland királynő. Igaz, szükség volt több száz évre, míg a közvélemény hozzászokott a női uralkodókhoz olyannyira, hogy már nem számít szenzációnak nemük. Ez azonban csak a XX-XXI. század eredménye és, hogy minden tekintetben megállja-e a helyét ellenérvként, arra a későbbiekben térek ki.

Matild

„1141.június 24-én egy 39 éves asszony fényes lakomát csapott a Westminsterben. A küszöbön álló koronázását ünnepelte (...) Gőgös, hatalmaskodó asszonyként került a történelemkönyvek lapjaira. A férfiak egyenesen nőstényfarkasként emlegették, pusztán azért, mert megmerte kérdőjelezni, hogy az angol koronát kizárólag férfiak viselhetik.”⁶

A középkori uralkodó legfontosabb feladata volt, hogy elkerülje a halála utáni bizonytalanságot azzal, hogy biztosítja a zavartalan trónöröklést. De amikor I. Henrik 1135-ben meghalt, az öröklés vitatott volt, és nem ez egyedüli életben maradt törvényes gyermeke, Matild császárné, V. Henrik német-római császár özvegye, hanem unokaöccse, Blois István követte a trónon. A politikai elit szerint Matild alkalmatlan volt a trónutódlásra, mivel nő volt, és ha ez nem lett volna elég, hozzámert Geoffreyhoz, Anjou grófjához, a normannok régi ellenségéhez.⁷

I. Henrik és Skóciai Matild lánya, vagyis Hódító Vilmos unokája volt. Bátyja, Vilmos, a trónörökös hajótörést szenvedett a La Manche csatornán. Malmesbury Vilmos így ír: *„Egyetlen hajó sem hozott ekkora katasztrófát Angliára.”*

Anglia trónján több mint 50 éve normann királyok ültek. I. Henrik feltétlenül fenn akarta tartani a dinasztiát, azonban nem volt más gyermeke, csak lánya, Matild. Angliának mindaddig még soha nem volt uralkodónője, pedig nem volt olyan rendelkezés, amely tiltotta volna. A patrimoniális királyságok idejében a hatalom alapját a földtulajdon adta. Istvánnak pedig húsz megyét átfogó hatalmas birtokai voltak, ráadásul délkeleten, a királyság politikai központjában. Továbbá ő volt Mortain és Boulogne grófja is. Ez egy olyan területi bázist nyújtott neki, ami Matildnak és Geoffreynek hiányzott, és egy hatalmas ugródeszkát jelentett Istvánnak a trónhoz. Ezen kívül, István elég jelentős támogatást kapott öccsétől, Henriktől, aki Winchester püspökeként az ország legnagyobb emberei közé tartozott.⁸

Addig az angol trónöröklésnek nem voltak egyértelmű szabályai,⁹ csupán két tényezőt vettek figyelembe a trónutódlásnál: a királyi vért és az előző király akarátát. Matild és István egyaránt királyi sarjak, voltak, így ha a közelebbi rokonsági fok alapján döntötték volna el a kérdést, Matild lett volna a trónörökös. Az előző király, I. Henrik akarata pedig világos volt: míg Matild fia nem éri el a törvényes kort, a trón Matildot illeti. De mivel Istvánt felszentelték és megkoronázták, ezért

⁶Helen Castor: *She-Wolves (Nőstényfarkasok)* - színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat, 2012

⁷ Keith J. Stringer: *The Reign of Stephen- Kingship, Warface and Government in Twelfth-Century England*. London, 1993 Routledge Inc.; 1.p

⁸ Keith J. Stringer, 2.p

⁹ „A királyi trón betöltése – az uralkodóház tagjainak vérségi jogára figyelemmel -- választással történt, melyben természetesen hatalmi-politikai szempontok (is) kifejezésre jutottak. (...) I. Edvárdtól, aki atyja halálának napját tekintette trónra lépése kezdetének, nem pedig koronázásának napját, jogilag is a trónöröklés vette kezdetét.” Ruzsoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011; 366.p

alkotmányjogi tekintetben is király lett, amit ráadásul a pápa is elismert, aminél a középkori keresztény Európában nem létezett erősebb ütőkártya.¹⁰

Matildot, akárcsak a minden uralkodó lányát, arra nevelték, hogy jó felesége legyen majd nagyhatalmú férjének, akit diplomáciai kapcsolatok alapján választanak neki. Gyorsan akadt számára férjjelölt, Európa akkori leghatalmasabb uralkodójának, V. Henrik német- római császár személyében. Matild 8 éves korában hagyta el Angliát, hogy német császárnéként élje le az életét. 23 éves korában azonban V. Henrik meghalt, így Matild hazatért és ekkor már I. Henrik, mint egyetlen utódát, őt nevezte ki örökösének.¹¹

A király 1127. január 1-én a Westminster csarnokban letetette az esküt a nemesekkel, hogy támogatják Matild trónutódlását. Nagy esemény volt ez, ugyanis ekkor merült fel először, hogy nő is uralkodhat Angliában, még hozzá a saját jogán. Ennek ellenére ekkor egyetlen nemes sem tiltakozott ellene, azonban meg sem fordult a fejükben, hogy Matild valaha is trónra léphet.¹² „Az angol 'queen' szó angolszász megfelelője nem is a királynőt, hanem a király feleségét, a királynét jelölte, aki tanácsot adhatott férjének, még képviselhetette is, de hatalma mindenkor tőle függött.”¹³

Azonban Henrik tudta, hogy van másik út is a dinasztia fenntartásához, mégpedig az, ha Matild, lévén még fiatal, szül egy férfi trónörökös. Ezért újabb férjet talált neki, a nála 11 évvel fiatalabb Anjou Geoffrey. 1133 tavaszán pedig megszületett a várva várt fiúörökös, akit Henriknek neveztek el. Fia születésével azonban Matild helyzete megváltozott. I. Henrik ekkor már a hatvanas éveiben járt, viszont a trónörökös gyermekek nagykorúságáig még sok idő kellett, hogy elteljen. Matild férje mellett is kitartott, így már nem csak apjához, hanem saját, új családjához volt lojális.¹⁴

1135 novemberében Henrik vadászat közben megbetegedett. Tudta, hogy unokája, Henrik még túl fiatal ahhoz, hogy a trónon kövesse, ezért halálos ágyán kötelezte a nemeseket 8 évvel korábban tett esküjük betartására, mely szerint nem akadályozzák meg Matild uralkodását. Matild, aki ekkor Anjouban volt, el is indult a trón elfoglalására, azonban Argentannál megállt, mikor kiderült, hogy ismét várandós. Tétovázását kihasználva unokatestvére, Blois-i István Winchesterben öccsével, Henrikkel, a winchesteri püspökkel királlyá koronáztatta magát.

Ekkor a törvényes örökös, Matild és a felkenéssel törvényes királlyá vált István szembe került egymással, melynek eredménye a polgárháború lett. István nagyobb haderővel bírt, azonban Matild csapatainak alincolni csatában (1141 februárjában) sikerült átvenni a hatalmat. István koronázását azonban nem tudta semmissé tenni, ezért új támogatója, Henrik winchesteri püspök 1141 áprilisában különleges tanácsot hívott össze Winchesterbe.

¹⁰ Keith J. Stringer: *The Reign of Stephen- Kingship, Warfare and Government in Twelfth-Century England* London, 1993 Routledge Inc. 3.p

¹¹ Helen Castor: *She-Wolves (Nőstényfarkasok)* - színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat, 2012

¹² Helen Castor: *She-Wolves (Nőstényfarkasok)* - színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat, 2012

¹³ Helen Castor: *She-Wolves (Nőstényfarkasok)* - színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat, 2012

¹⁴ Helen Castor: *She-Wolves (Nőstényfarkasok)* - színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat, 2012

*„Ezennel Anglia és Normandia úrnőjévé választjuk a király lányát. Azét a királyét, aki békét teremtett, dicsőséges, gazdag és jó uralkodó volt, párja sem akadt e hazában. Ígérjük, hogy támogatni fogjuk.”*A krónikás, Malmesbury Vilmos, aki ekkor személyesen is jelen volt, a *Gesta regum angolorumban* lejegyezi, hogy Henrik püspök hogyan csúri- csavarja a tényeket úgy, hogy a tanács megszavazza Matild uralkodási jogát.

Ahhoz azonban, hogy jogszerűen is királynővé váljon, nem volt elég a winchesteri tanács döntése, szükséges volt hozzá a koronázás aktusa. Matild már tervezte a koronázását, amikor a női uralkodók legfőbb ellensége, az általános nőellenesség útját állta.

„Kimondhatatlanul gögösen viselkedett. Csaknem mindenkit magára haragított. Felfuvalkodottan, pöffeszkedően bánt az emberekkel. Egyik pillanatról a másikra rendkívül pökhendi lett, nyoma sem maradt meg benne a szebbik nemtől elvárható szerénységnek, illedelmességnek. Gögösen beszélt, döllyfösen járt-kelt. Odáig fajult a dolog, hogy a fővárosban már Anglia királynőjeként lépett fel és élvezte is, ha így nevezték.”

Természetesen gondolhatunk arra is, hogy Matild valóban rendelkezett a felsorolt jellemhibákkal, de Helen Castor szerint jelen esetben másról van szó. Matild abban a percben, amikor megpróbált Anglia királynőjévé válni, nem királyné, a király felesége akart lenni, hanem uralkodónő, amire addig nem volt példa az angol történelemben, keménykezűnek és határozottnak kellett lennie. Amikor viszont ezzel próbálkozott, természetellenesen erőszakosnak tűnt. A nagyurak nem győztek csodálkozni, mikor Matild, nő léte tanácsait végighallgatva először visszakérdezett ahelyett, hogy szó nélkül elfogadta volna. Fokozatosan megindult Matild befeketítő hadjárata. A *Gesta Stephani Regis Anglorum* szerzője például így ír: *„A nőiesség minden maradványa kiveszett belőle.”*

Matild koronázására készülődött, amikor ez a hangulat a tetőfokára hágott. A harangokat félreverték, a city kapuit szélesre nyitották és beözönlött rajta a felfegyverzett londoni polgárok, akik azzal a szándékkal jöttek, hogy elűzzék Matildot a városból. Sikerrel jártak, és Matildnak el kellett menekülnie. Matild ekkorra már felismerte, hogy magának nem tudja megszerezni a trónt, mivel ha sikerülne is átvennie a hatalmat, nem tud megfelelni az alattvalói női nemmel kapcsolatos elvárásainak. Ezért ettől kezdve arra törekedett, hogy legalább fiának, Henriknek biztosítsa a trónöröklést. A polgárháború sújtott Angliában azonban már Istvánnak is csökkent a népszerűsége, így kénytelen volt kompromisszumot kötni. Trónját megtarthatta, de ünnepélyesen meg kellett esküdnie arra, hogy Matild fia, Henrik követi majd halála után. Ez alkalommal pedig, 1154-ban, István halálakor valóban az eskü szerint, II. Henrik kezdi meg uralkodását.

Matild ezt követően visszavonult és Rouen mellett telepedett le. Tanácsokkal segítette Henriket és időnként követként is eljárta a nevében. Példája jól mutatja, hogy ha az alattvalók nem látnak szívesen női uralkodót a trónon, akkor az nem is lehet uralkodó, hiába van jogos követelése rá.

Matild tragédiája talán épp az időzítés volt, de annyi bizonyos, hogy Angliának még a Tudor-kor végéig várnia kellett az uralkodónőjére.

Kitekintés: Mária Terézia

Matild után hatszáz évvel hasonló tényállás valósult meg: III. Károly férfi örökös nélkül leányát teszi meg örökösének és ehhez az ország nemeseinek hozzájárulását kéri. A különbség, hogy ezúttal, nem úgy, mint I. Henrik esetében, a király akarata halála után is érvényesült.

Mária Terézia volt I. Márián kívül az egyetlen nő, aki királynőként a magyar trónra ülhetett. Trónöröklése azonban számos akadályba ütközött, hiszen már nem csupán a Magyar Királyság, hanem a Habsburg Birodalom örököseként szállt síkra a hatalomért. Édesapja, VI. Károlyként német-római császár, III. Károly néven magyar király, jól tudta, hogy a német-római császári címet a választófejedelmek nem fogják lányának adni, de a dinasztia fennmaradása érdekében az osztrák területek trónjaira még ültetheti. De hiába adta ki és fogadtatta el nemzetközileg a nőági trónöröklést, halála után mégis kitört az osztrák örökösödési háború (1740-1748), mely során Mária Terézia népe megmutatta, hogy kiáll királynője mellett és Szilézia elvesztését leszámítva a Habsburg Birodalom győztesen került ki a háborúból. A továbbiakban a Habsburg-dinasztia magyar trónörökléssel kapcsolatos történetének csúcspontját, Mária Terézia trónra kerülését és ennek körülményeit igyekszem ismertetni Bálint Ernő *„A királyi trón betöltésének módja Magyarországon”* és Niederhauser Emil *„Mária Terézi élete és kora”* című műve alapján.

Károly bízott abban, hogy lesz férfi örököse, de az I. Józseffel kötött 1703. évi egyezségellenére arra törekedett, hogy az örökösödési jogot leányainak biztosítsa és így a Habsburg-ház leányágára is kiterjessze.¹⁵ Károly úgy intézkedett, hogy a fiú utódok halála esetén nem I. József (ahogyan megállapodtak), hanem Károly lányai vannak elsősorban az örökösödésre jogosítva. Az új rendelkezés tartalma a következő: A fiág kihalása esetére az örökösödés illeti: felséges uralkodó Károlynak leányait, ezek után testvérbátyjának, Józsefnek leányait, az uralkodó Károly nőtestvéreit, I. Lipót leányait és végül a Habsburg-ház nőágait. Ezen rendelkezés, mint a családi szabályoknak kiegészítő része, az osztrák Pragmatica sanctio.¹⁶

Ez azonban Magyarországra a szabad királyválasztás joga miatt (melyet az 1715. évi III. tc. hangsúlyozott és elismert) nem terjed ki. A leányág örökösödési jogának megállapítására Magyarországon Károlynak minden befolyását fel kellett használnia. Mikor az 1722-i országgyűlésen tárgyalásra került az ügy, addigra a közvélemény már alaposan elő volt készítve a leányági örökösödés elfogadására. Az 1723: I., II. és III. tc. a nőág egy részének örökösödését el is fogadja.¹⁷

¹⁵ Bálint Ernő: *A királyi trón betöltésének módja Magyarországon*. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1912; 32.p

¹⁶ Bálint Ernő, 33-34.p

¹⁷ Bálint Ernő, 34-35.p

Az I. tc. kimondja, hogy Magyarországnak míg habsburg él, mindig az lesz a királya, ki ura lesz az oszthatatlan örökös tartományoknak, akár férfi, akár nő legyen az, vagyis a magyar királyi trónra való örökösödési jogot az 1687-ben megállapított örökösödési szabály megváltoztatásával a Habsburg-ház leányivadékaira is kiterjeszti.¹⁸

Az 1723 I. tc. azonban nem korlátlanul fogadja el a Habsburg-ház leányágának örökösödését, hanem meghatározott főágakból leszármazott leányokra korlátozza. A II. tc. így határozza meg a főágakat: az első főágban II. Károly leányai s az ezektől származó fi- és nőutódok, a második főágban az első főág kihalása után I. József, III. Károly testvérbátyja leányai és ezektől leszármazó fi- és nőutódok, a harmadikban pedig a második főág kihaltja után, vagyis harmadsorban I. Lipót lányai, illetőleg az ezektől leszármazó fi- és nőutódok.¹⁹

Ezekből világosan kiolvasható, hogy az örökösödés elsőszülöttségi és ági örökösödés alapján mindhárom főágban mindkét nemű utódokat megilleti a trón. Egyes főágakon belül az öröklési rend a következő: A férfiak megelőzik a nőket, a nő tehát csak akkor juthat trónra, ha ugyanazon főágban öröklésre képes férfi utód már nem található. Emellett érvényesül a képviseleti elv, mely szerint a másodszülöttet az elsőszülött összes fileszármazottai megelőzik a trónon, ha pedig nő jutna a trónra, a leszármazottjai között a férfiak ismét megelőzik a nőket.²⁰A II.tc. 11.§-a pedig rendelkezik arról,hogy a harmadik főág kihalása esetén a királyválasztás joga ismét feléled. A főágakon belül további követelményeket is felsorakoztat a jövőbeli trónörökössel szemben. Az 1723:II.tc. 7. §-a szerint csak törvényes házasságból származó, római katolikus ausztriai főhercegek vannak jogosítva a trónöröklésre.²¹

III. Károly tehát, amint láthatjuk minden követ megmozgatott azért, hogy legidősebb leánya, Mária Terézia örökölhessen utána a trónt. Azonban ezzel csupán a dinasztia fennmaradását kívánta biztosítani, mivel Mária Teréziának nem szánt több szerepet egy engedelmes feleségéénél, aki háttérbe húzódva nyugodtan hagyja férjét uralkodni. Erre bizonyíték, hogy bár haláláig, 1740-ig a trónöröklési sorrendben Mária Terézia volt az első, Károly nem kívánta őt beavatni az uralkodás fortélyaiiba, ő csupán egy habsburg lány általános nevelését kapta, melynek célja az volt, hogy kiváló feleség váljon belőle. Mivel ezt a női kötelességét 1736. február 12-én teljesíti, az apai terv szerint Mária Teréziának nem volt több feladata, mint trónörököst szülni. Ugyan ennek is bőven eleget tett, de Mária Terézia nem hagyta, hogy csak egy feleség legyen a sok közül, így édesapja eredményeinek köszönhetően (bár Károlynak ez egyáltalán nem állott szándékában) Európa egyik legmeghatározóbb uralkodójává vált.

¹⁸ Bálint Ernő,36.p

¹⁹ Bálint Ernő,37.p

²⁰ Bálint Ernő,37-38.p

²¹ Bálint Ernő,38.p

Mária Terézia jegyességük kezdetétől próbálta Ferencet érdemben bevonni a kormányzásba.²² De Ferencnek, aki akár saját jogán uralkodhatott volna francia területein, nem volt kedve az uralkodáshoz és bár III. Károly kinevezi őt generalissimusszá, majd a legfőbb állami kormányzó intézmény, a Titkos Konferencia tagjává (ahova egyébként Mária Teréziát nem kívánta bejuttatni), Ferenc egyik hivatalában sem alkotott érdemlegeset. Mária Terézia trónra lépésével ő is társuralkodóvá vált, ám ténylegesen sosem avatkozott be a kormányzásba, hiába volt családapa, társuralkodó, valamint 1745-től német-római császár. Igaz, hogy Mária Terézia többször is úgy nyilatkozik, ahogy egy katolikus nőtől elvárható; „*A nők legfőbb kötelessége az Isten és a férfiak iránti alázat. Ez alól soha nem oldoz fel bennünket a világ. Akármilyen a férj, az asszonynak soha nem lehet igaza*”, valamint leányait is ebben a szellemben nevelte.²³ A valóságban azonban mindig szem előtt tartotta, hogy ő örökölte a birodalmat, ő ül a trónon, így ő hozhatja a döntéseket. Ebben pedig Ferenc kiváló partnernek bizonyult.

Arról pedig, hogy miként alakult a viszony egy női uralkodó és a magyar nép között, az alábbiakban hozok fel néhány példát:

„*Remélem, hogy az országgyűlés megelégedésemre fog lezajlani. Szeretem a magyar nemzetet nagyon, és úgy hiszem az is viszontszeret engem*”²⁴

„*Külső, belső tulajdonságai magával ragadó szépség, királyi tekintet, személyes méltóság, nyájias elme, érzékeny, szemérmes szív, minden szerencsétlenül való szánakozás, kegyelem, gazdag jutalmazás valának.*” (részlet Bessenyei György *Tariménes utazásai* című művéből)²⁵

Bessenyei György talán kissé túlzott, bár erre meg is lehetett az oka, hiszen ő is a Mária Terézia által alapított magyar udvari testőrség tagjaként szolgált a bécsi udvarban. Az uralkodónő haladó intézkedéseivel könnyen megszerettette magát a népével, Marczali Henrik szerint Mátyás óta nem állt ilyen közel a nemesség királyához. Ennek bizonyítéka a híres „*Vitam et sanguinem*” jelenet. Erre az egyesek szerint előre megrendezett jelenetre 1741. szeptember 7-én a pozsonyi várban került sor, ahol a királynő segélykérésére a vitam et sanguinem felkiáltással kijelentették, hogy támogatják a királynőt az osztrák örökösödési háborúban. Sok történész ez alapján állítja, hogy Mária Terézia épp női, anyai mivoltával hódította meg népe szívét, és épp ezáltal vált olyan sikeres uralkodóvá.

²²Niederhauser Emil: *Mária Terézia élete és kora* Pannonica Kiadó, Széchenyi Nyomda Kft., Győr 2000,2004; 14.p

²³Niederhauser Emil,83.p

²⁴Niederhauser Emil, 106.p

²⁵Niederhauser Emil, 117.p

Tudor uralkodónők

A Tudor uralkodók esetében a trónöröklésnek azon megközelítését láthatjuk, amely lehetővé tette a női trónöröklést. Ugyan a rózsák háborúja után VII. Henriknek törvény útján is meg kellett védeni a jogállását, VIII. Henrik regnálása alatt már természetesnek hatott, hogy nem csupán a mindenkori uralkodó határozza meg utódja személyét, hanem ehhez a parlamenttörvényi fölhatalmazására is szüksége volt.²⁶ A Parlament azonban készségesen együttműködött a Tudor uralkodókkal a trónöröklés kérdésében, hiszen a trónörökös személyét VIII. Henrik és VI. Edvárd végrendelete alapján jelölték ki.

A Tudor uralkodónők, azaz Jane Grey, I. Mária és I. Erzsébet regnálásának elemzéséhez szükséges pár szót ejteni az angol abszolutizmus, vagy inkább abszolutisztikus jellegű kormányzás alapjairól. Ugyanis a Tudor-dinasztiához fűződik a sajátos angol abszolutizmus kialakítása. A sajátosság abból adódik, hogy az angol közjog az abszolút királyi hatalmat nem ismerte el, viszont a praerogátiva intézményével messzemenő hatalmat ruházott rá, melynek korlátait jelentette a szabad ember személyi szabadságának és vagyona sérelmének tilalma. A praerogátiva által az uralkodónak lehetősége nyílt arra, hogy a jog elvi megváltoztatása nélkül egyes személyek jogi helyzetét megváltoztathatta, köteleességeket róhatott rájuk, vagy éppen felmenthette alóluk őket. A common law elvben elismerte az intézményt, azonban kiterjedését nem határozta meg sohasem, így kialakult az a gyakorlat, hogy az uralkodó praerogatívájának a határát a Parlament határozza meg. Ez a rugalmas jogi megoldás nagymértékben függött az uralkodó társadalmi megítélésétől, hiszen jogait éppen a parlament szabályozta, így első kézből értesülhetett egyes társadalmi rétegek nemtetszéséről és politikáját e szerint alakíthatta. A Tudor uralkodók tehát éltek az intézmény nyújtotta lehetőségekkel és a társadalmi osztályok különböző érdekeinek kiegyensúlyozásával egy stabil abszolutisztikus jellegű kormányzatot hoztak létre. Ez szolgálhat egyik alkotmánytörténeti érveként annak, hogy az angol nép jobban kedvelte az akár női Tudor uralkodókat, mint későbbiekben az első Stuartok férfiuralmát, hiszen azt a Parlament egyenesen abszolutizmusnak bélyegezte és a nép fel is lázadt ellene.²⁷

A Tudor abszolutizmus másik biztosítéka (ami az előbbihez elengedhetetlen volt), a látszatalkotmányosság megőrzése azzal, hogy az uralkodó a Parlamentet valamelyes rendszerességgel összehívta és folytonosságát megőrizte. Az angol abszolutizmus sajátosságát mutatja, hogy olykor a Parlamentnek is sikerült engedményeket kicsikarnia a koronától: Mária 1554-ben elfogadott rendelete lehetővé teszi a volt egyházi tulajdonban lévő földek világi

²⁶Ruszoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011; 226.p

²⁷Hankiss Elemér- Makkai László: *Anglia az újkor küszöbén*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965; 82-83.p

tulajdonosainak, hogy megtartsák a birtokaikat, anélkül, hogy azok visszatérnének a római joghatóságra, és Erzsébet 1601-ben megígérte, hogy visszavonja a népszerűtlen monopóliumokat.²⁸ A rendeleti kormányzás Erzsébet idején teljessé lett. Az ország irányítása az Államtanács és leginkább az azon belüli Titkos Tanács (Privy Council) kezében volt, melynek elnöke az uralkodó volt. A Parlamenttől független, egyetemet végzett tagok alkották, jellemzően alacsonyabb származással rendelkezők, s királyi rendeleteket ez a testület alkotta meg.²⁹

Angliában nem hódított teret az „cuius reigo eius religio” elv, így az uralkodó vallása határozta meg az állam vallását. A Rómától való elszakadás (1534) után ráadásul erőteljesen elindult egy szekularizációs hullám, így a népnek már gazdasági érdeke is függött az uralkodó vallásától, hiszen a kolostorok jelentős része textilmanufaktúrává alakult és a kolostori birtokok elkobzásával nincstelenné vált bér munkások dolgoztak bennük.³⁰

Amint azt a későbbiekben bemutatom, a XVI. századi angol népnek nem a királyi hatalom terjedelmével szemben voltak kifogásai, legfeljebb az uralkodó személyével. Hiszen hiába fogadták el az uralkodói jogkört, a nemesek hatalom utáni vágyából fakadóan az uralkodói protezsáltak köréből kiszorultak rendszeresen a konkurens uralkodójelölthöz fordultak, hogy annak hatalomra segítségével ők váljanak protezsáltakká.

Amikor a 15 éves VI. Edvárd király belátta, hogy halálos betegsége miatt nem valósulhatnak meg a trónutódlásról alkotott tervei, úgy végrendelezett, hogy a trónt a korábbi változattól eltérően, nem csupán a Grey nővérek egyikének fiúgyermekére, hanem Jane Greyre és születendő fiúgyermekére hagyja. Jane Grey VIII. Henrik húgának unokája volt, így formálhatott (volna) jogot suffolki hercegnőként a trónra.

Anglia koronáját korábban csakis férfiak viselték. A nemesek, akik számára idegen volt a női uralkodó gondolata, nem lelkesedtek az új trónörökösért. Azonban Edvárdnak két fattyúnak nyilvánított nővére és hét unokatestvére jöhetett számításba trónutódként, mind egytől-egyig nő volt. Ahogy azt maguk a jelöltek is tudták, VIII. Henrik végrendelete szerint Edvárd halála esetén Máriáé, az ő halála esetén Erzsébeté lesz a korona. A helyzetet azonban tovább bonyolította a vallási kérdés. Edvárd többször is átgondolta és úgy látta, hogy mivel az új uralkodónak törvényes, protestáns házasságból kellett származniuk (így Stuart Máriát is kizárta), így csak VIII. Henrik legkisebb húgának leszármazottai jöhettek szóba, Francis Grey három lánya; Jane, Katalin és Mária. Jane mellett az az érv szólt, hogy épp olyan buzgó protestáns volt, mint Edvárd. Edvárdnak azonban ugyanúgy nem volt ínyére, hogy női trónörököszt nevezzen meg, mint nemeseinek. Kezdetben tehát a trón örökösének Lady Jane Grey születendő fiát nevezte meg, és csak amikor világossá vált, hogy

²⁸Penry Williams: *The Tudor Regime*. Oxford University Press, United States, New York, 1979, 1981, 1983, 400-401p.

²⁹Ruszoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténet* Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2011; 394, 403-404.p

³⁰Hankiss Elemér- Makkai László: *Anglia az újkor küszöbén* Gondolat Kiadó, Budapest, 1965; 15.p

e fiú megszületését ő már nem éli meg, egy 'és' szócskával kiegészítve Lady Jane Greyre és születendő fiára hagyta az országot.

1553. július 6-án meghalt Edvárd. Három nappal később Jane Greyt berendelték a Titkos Tanács elé. Meg is lepődött, amikor letérdeltek elé és hűségesküt mondtak neki, mint Anglia királynőjének. Először szomorú lett, hiszen így értesült Edvárd addig eltitkolt haláláról, majd elborzadt és kijelentette, hogy a korona nem őt illeti, hiszen nem ő a törvényes örökös, hanem Mária. Hiába volt Jane Grey intelligens fiatal lány, apósa, John Dudley, Northumberland hercege, eltökélte, hogy rajta keresztül fog felkapaszkodni a ranglétrán. Július 10-én hírnökök árasztották el a londoni utcákat, hogy bejelentsék Edvárd király halálhírét és azt, hogy Jane királynő követi majd a trónon. Anglia népe és a külföldi uralkodók ugyanúgy meglepődtek, mint Jane, hiszen azt sem tudták, kicsoda az új királynő.

Amikor Jane-t a Towerbe vitték, mint minden koronázására készülő uralkodót, kiderült számára, hogy apósa azt várja, hogy Jane által a fia is királyi rangot kapjon. Jane később azt írta, hogy *„zavarodott értelemmel, végtelen szomorúsággal és kínzó szívfájdalommal”* igyekezett megemészteni a történeteket. Elhatározta azonban, hogy kiáll Edvárd akarata mellett és akármivel is próbálkozik apósa és férje, nem osztja meg a koronát olyannal, aki arra nem jogosult. Tehát Northumberland tervei kezdtek félresiklani.

Ekkor lépett színre a közvélemény által is jogos örökösnek tartott Mária. Mária elszánta magát, hogy mindenféleképp trónra lép és a neki kedvező közvélekedést kihasználva hadba hívta az ország főurait, azok pedig jöttek hívó szavára, talán VIII. Henrik vérvonalához, talán a katolikus hithez való hűség miatt. Northumberland ugyan megindult, hogy megütközzön Mária seregével, de július 18-án Cambridge előtt meghátrált a hatalmas túlerő láttán. Távollétében a Titkos Tanács elkötelezte magát Máriának és július 19-én ki is hirdették, hogy Mária az új királynő. Ezt a hírt nem döbrent csend követte, hanem a londoni tömeg ujjongása. Jane mindössze kilenc napig tartó uralma után önként lemondott a trónról, hiszen maga is Máriát tartotta a jogszerű örökösnek.

Azonban a vallási kérdés, ami Edvárdnak is a fejtörést okozta, ezzel a lépéssel nem oldódott meg és Jane pusztalétezésével elérte, hogy a protestáns lázadók a nevét éljenezzék. Mária úgy vélte, hogy túl veszélyes volna életben hagynia a lányt, ezért vonakodva bár, de kivégeztette. Mielőtt lecsapott volna rá a bárd, Jane Grey elismerte, hogy hibázott, amikor elfogadta azt a koronát, amire ő sosem vágyott.

Jane Grey tehát Edvárd akarata szerint törvényes jogot formálhatott a trónra, még ha ő maga nem is vágyott erre, viszont az ismeretlensége, továbbá a többi trónkövetelő ismertsége azt eredményezte, hogy Jane nem vehetett részt érdemben az uralkodásban. Erre csak az általa is jogos trónörökösnek ítélt Máriának nyílt elsőnek lehetősége, de uralkodói feladatainak ellátásában csak Erzsébet teljesedett ki igazán.

„Minden téren viselkedj úgy, ahogy az egy rendes angol nőtől elvárható! Ne kelts olyan benyomást, mintha a saját fejed utána akarnál menni.”

Ezt az üzenetet küldte V. Károly Máriának három nappal azután, hogy királynő lett. Mária egész életében a spanyoloktól függött, hiszen látta, ahogy édesanyja, Aragóniai Katalin is V. Károlytól kért segítséget ahhoz, hogy VIII. Henriket jobb belátásra bírja, és ne szakadjon el se tőle, se Rómától. Nem véletlen tehát, hogy nagybátyjához fordult, mikor eljött a lehetősége annak, hogy átvegye Anglia trónját. Mária kezdetben meg is fogadta V. Károly tanácsát. A koronázása előtt három nappal egy rendkívül hatásos beszédet adott elő a Tanács tagjainak. Térden állva szónokolt az Istennel és a néppel szembeni felelősségéről, ezt követően pedig biztosította a tanácsosokat, hogy rájuk kíván hagyatkozni az uralkodásban. A tanács tagjait állítólag könnyekig meghatotta a „szerény és alázatos beszéd”. Mária úgy gondolta, hogy női törekénységét fogja felhasználni arra, hogy a megosztott tanácsot ismét egységbe kovácsolja.

1553. szeptember 30-án Máriát, az első nőt Anglia történetében, éppen úgy, mint férfi elődeit, megkoronázták a Westminster apátságban.

Mint minden női uralkodónak, Máriának is az elsőszámú megoldandó problémája a házasság volt. Számos vita indult arról, hogy lehet-e egy nő egyszerre királynő és feleség. Mária támogatója, V. Károly szerint Máriának szüksége van egy férjre, hogy segítsen a kormányzásban és a „nők képességeit meghaladó” ügyekben. Mária maga is sürgette a házasságot, hiszen ekkorra már 37 éves volt és a lehető leghamarabb szeretett volna katolikus trónörököszt szülni. Azonban a királynő férjének intézménye sok aggodalomra adott okot, hiszen a kérdés, miszerint ha Mária férjhez megy, férje Anglia királya lesz-e, tisztázatlan volt. Az alattvalói egy része az angol kériót támogatta, hogy ne kelljen idegen uralom alá vonniuk országukat és a királynőjüket. Ez azonban könnyen polgárháborúhoz vezethetett volna, és az angol nemesség a kuzinok háborújában (közismertebb nevén a rózsák háborújában) elszenvedett vereségeiből még mindig nem éledt újjá. Ezért, illetve mivel Mária is így szeretne volna, külföldi jelöltet kerestek. Mária V. Károlyt szeretne volna, de ő ekkorra már túl öreg volt, így fia, Fülöp vállalta a megtisztelő szerepet.

1554. július 25-én Mária és Fülöp egybekelt. Az idegen, katolikus hatalomtól való függés viszont hamar elhalványította Mária erőnyeit és a házasságukban sokan hazaárulást láttak. Épp ezért a házassági szerződésben hosszasan taglalják, hogy Fülöp nem avatkozhat bele Anglia kormányzásába. A szerződés szerint Anglia nem száll be a spanyolok háborúiba, Mária nem hagyja el Angliát és halála esetén Fülöp nem örökölheti a trónt, továbbá Fülöp viselhetette a királyi címet, de a belőle fakadó jogosultságokat nem.

Tehát a házasság egyetlen közjogi célja a törvényes trónörökös biztosítása lett. Mária további uralkodását viszont számos álterhesség árnyékolta be. Végül el kellett fogadnia, hogy Erzsébet fogja követni a trónon.

Mária uralkodását legfőképp a rekatolizáció és a protestánsüldözések jellemzik. Újrakezdődtek a boszorkány- és az eretneküldözések. Az utókor ezért nevezte „Bloody Marynek”, azaz „Véres” Máriának. „*Véres zsarnoksága miatt méltatlan arra, hogy nőnek nevezzék.*”-írta róla John Knox. „*Az első harsonaszó a nők rettenetes uralma ellen*” című művében.

1553-ban VI. Edvárd és VIII. Henrik 1529 utáni vallási törvényeit hatályon kívül helyezte, majd a Parlament ismét hatályba helyezte a IV. és V. Henrik királyok alatt kiadott törvényeket, az ún. lollard törvényeket. Nem sokkal ezután, 1555-ben megkezdődtek a protestánsüldözések.³¹ Mária ugyan visszaszolgáltatta a korona tulajdonában lévő egykori egyházi földeket a pápának, erre alattvalóit nem tudta rávenni.³²

Hiába az angol nép ellenzése, a spanyol uralom végül mégis utat tört magának. Az országot Mária irányította, de Máriát viszont férje, és Mária az elődeit megszegyenítő módon vette a törvényeket semmibe. Esküdteket ültettek börtönbe azért, mert visszatérően ellenkezett az ítéletük a bíróság akaratával. A Parlament tagjait szintúgy bebörtönözték nem tetsző magatartásuk miatt. A korona pénzkészlete erősen megcsappant, a régi erődök és a flotta használhatatlannak minősült. Cyril Ransome úgy nyilatkozik, hogy „*Anglia sose látott olyan nyomorúságos napokat*”.³³

Végül Fülöp, megszegve a házassági szerződésben foglaltakat, belerángatta Angliát az angol-francia háborúba (1557), aminek az eredménye az utolsó kontinensen található királyi fennhatóság, Calais elvesztése volt. (1558)

Az 1558 nyarán a pusztító influenzajárvány a királynőt is megfertőzte. November első hetében, amikor már biztos volt benne, hogy nem él sokáig, magához hívatta Erzsébetet és arra kérte, hogy tartsa meg a régi vallást az országban úgy, ahogy ő hagyta.

Tudor Mária halálával, féltestvére, Erzsébet került a trónra. Ő ugyan a megvetett Boleyn Anna lánya volt, de üde és fiatal szépség a korosodó, fáradó Máriával szemben, tehát a népe rögtön szívébe zárta. Mellette szólt az is, hogy ezúttal senki nem mondott ellent a koronázásnál és senki sem lepődött már meg azon, hogy ismét egy nő követezik. 1559 január 14-én diadalmenetben vitték végig London utcáin. Másnap megtartották a koronázást.

Erzsébetnek ugyanazon problémákkal kellett szembenéznie, mint nővérenek; a házasság kérdésével és Anglia vallásának problémájával, amit tovább bonyolítottak az Európában dúló vallásháborúk és a francia-spanyol ellentét is. Továbbá nem szabad megfeledkeznünk annak a

³¹ A protestánsüldözéseknek áldozatul esett Gloucester, St. David, London és Worcester püspökei is.

³² Cyril Ransome: *A Short History of England From the Earliest Times to the Death of Queen Victoria*. Longmans, Green, and Co., London, New York and Bombay, 1903; 203-204.p

³³ Cyril Ransome, 205.p.

lehetőségéről, hogy Stuart Mária, aki Erzsébet után a legerősebb trónigénnyel rendelkezett, katolikusként bírta a pápa támogatását és okot adhatott egy, az „eretnek Anglia” ellen folytatott keresztes háborúra. Erzsébet tehát ezekből az okokból kifolyólag az uralkodását később is annyira meghatározó mérsékelt élű döntést hozott, mellyel nem kötelezte el magát az egyre nagyobb teret hódító kálvinizmus mellett, illetve meghagyta a „kiskaput” Rómához is.

Az első Parlament egyik kérdése a vallási ügy volt, de a nemes urak szüntelen vitáit megunva elnapolta az ülést. 1559. április 3-án hívta össze ismét, ahogy bejelentette, hogy miként határozott a vallási kérdésben. Úgy nyilatkozott, hogy az anglikán egyház kormányzójaként nem kíván ablakot nyitni a férfiak lelkébe. Számára elég volt, ha valaki csupán a külsőségekben azonosult a kompromisszumok árán létrejött egyházzal. Így a Parlament ismét kimondta a korona egyházfőségét. De addig, amíg korábban az önfejű és heves vérmérsékletű VIII. Henrik „az angol egyház egyedüli feje” címet adatta magának, addig lánya tompított ennek a radikális címnek a hangzásán és ő csupán „az egyház egyedüli főkormányzója” titulust vette fel. Mindezzel azonban Erzsébet ugyanolyan teljhatalommal bírt a hitelveket, a szertartási rendeket, illetve a bírósági ügyeket tekintve.

A szertartásrendet a korábban VI. Edvárd alatt elfogadott Common Prayer Book adta, de ennek szintén egy mérsékeltebb változatát tették közé, ami immár mellőzte a pápaellenes fordulatokat és a reálprezencia tagadását. A püspöki szervezet fennmaradt és a katolikus szertartásrend is annyiban változott, hogy ettől kezdve angolul folytak a misék és volt két szín alatti áldozás. Az új canterbury érsek Matthew Parker is a Rómához való kötődést őrizte, mivel őt korábban egy a pápa által is elismert püspök szentelt fel püspökké, így volt biztosítva az „apostolica successio”.

Az új anglikán egyházrend mindenkire nézve kötelező volt (Uniformity Act). Erzsébet azonban nővérével ellentétben nem kívánta megtéríteni az angol embereket; a papságot és a főbb politikai tisztségviselőket hűségesküvel kötelezte a betartására, az ellenszegülő papokat a szabadságvesztés, a laikusokat pénzbüntetés szankciója sújtotta. A püspökök egy kivételével megtagadták az esküt, így ők felügyelet alá kerültek, a többi rétegen viszont nem állt ellen, főleg mikor konstatálták, hogy Erzsébet megelégszik a külsőleg mutatott áttéréssel, nem kívánja, hogy legbelső, személyes nézetüket másítsák meg. Az anglikán egyházat tehát alapvetően a lutherizmusra építette fel, de egyaránt merített a katolikus és a kálvini doktrínák közül. 1563-ban még kiadta a „Harminckilenc cikkely”-t, amit ugyan a Parlament csak hosszas tárgyalások után fogadott el. Ez tartalmazta az egyház merev rendjének megváltoztathatatlanságát, és az anglikán egyház hitelveit.

Knox hatalma Skóciában nőttön nőtt, és Guise Mária megbuktatása³⁴ után Stuart Mária hatalmára tört. A következő „harsonaszó” Erzsébet ellen szólt volna. Azonban az „utolsó

³⁴Neil Oliver: *Skócia történelme*. General Press Kiadó, 2009.240.p

reménysugár” beváltotta a hozzá fűzött reményeket, hiszen ismét protestánssá tette Angliát, sőt (bár személyes meggyőződése ellenére, inkább politikai okokból) támogatta a skót felkelőket is.³⁵ Knox kénytelen volt megváltoztatni álláspontját, úgy látta, hogy „*Isten egy nőt küldött egyháza felszabadítására*” Sőt, mestere, Kálvin is úgy nyilatkozott, hogy bár helyteleníti a nőuralmat, be kell látnia, hogy Isten egy nőt küldött a férfiak megszégyenítésére, hogy megvédje az ország sorsát.³⁶

A vallási kérdéseket rendezve már nem kellett attól tartania az angol népnek, hogy ismét egy idegen katolikus uralkodó irányítja majd az országot. 1559. február 6-án az alsóház parlamenti delegációja petícióban kérte Erzsébetet, hogy menjen férjhez.

„*Ha valaha férjhez is megyek, olyan férfit fogok választani, aki hozzám hasonlóan vigyáz az országomra. Ha nem megyek férjhez, Isten majd gondoskodik utódomról, gondoskodik Anglia jövőjéről. Számomra végül is az is elég lesz, ha márványtábla hirdeti, hogy itt nyugszik a királynő, aki ettől és eddig uralkodott, szűzen élt és szűzen halt meg.*”

Ez a bejelentés azért volt rendkívüli, mert soha egyetlen király sem mondta azt, hogy nem kíván megnősülni és örökösöket nemzeni. Azonban az ekkor még csak 25 éves Erzsébetet nem vették komolyan és a kérők is továbbra ostromolták. Az évek során rájött, hogy a házasság folyamatos halogatásával tudja a legjobban megvédeni Anglia biztonságát.

Ugyanis az angol-spanyol ellentét Mária halála után csak tovább fokozódott. 1563-ban Fülöp kitiltotta az angolokat a németalföldi kereskedelemről.³⁷ Válaszul Erzsébet is kitiltotta Angliából Fülöp alattvalóit. Az Anglia és Németalföld közötti viszony azonban nem bomlott fel, sőt tovább erősödött, hiszen a németalföldi szabadságharc során Erzsébet nem is leplezetten támogatta a spanyolelleses felkelőket. A „privateering” intézménye pedig tovább fokozta e helyzetet. A privateering ugyanis azt foglalta magába, hogy a spanyol vizeken hajózó angol kalózok királynői engedéllyel fosztogatták az ellenséges hajókat. A zsákmány fele a kincstárnak járt, a kalózok méltó „büntetése” pedig akár a lovagi cím is lehetett.³⁸

³⁵ A katolikus Skóciát védő francia csapatok átkelését a kivezényelt angol flotta megállította. A skótoknak azonban ez sem volt elég támogatás, ezért a sorozatos skót vereség után az angol csapatok körbezárták a Leith erődjében (Edinburgh mellett) állomásozó francia csapatokat. Az 1560-ban megkötött edinburghi szerződés zárta le az összecsapásokat, a franciákat Skócia elhagyására kötelezve. A szerződés, amit az új protestáns skót kormány írt alá, tartalmazta Erzsébet elismerését angol királynőként, tehát Stuart Mária trónigényéről angol trónra lemondtak. Makkai László: *Angliai Erzsébet, Életek és korok*. Magyar történelmi társulat Akadémia kiadó, Budapest, 1967; 51-52.p.

³⁶ Makkai László, 38.p

³⁷ Az angol textilipar – eltekintve a gyengébb minőségű worstedtől – nem termelt készáru, tehát a külkereskedelemben a németalföldi iparra volt utalva, ugyanis az ottani műhelyekben készítették ki és festették be a gyapjút, majd a nyersposztót. Hankiss Elemér- Makkai László: *Anglia az újkor küszöbén*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965; 33.p, 47.p

³⁸ A spanyol követ rákényszerítette Erzsébetet, hogy büntesse meg Francis Drake-et a kalózkodás bűncselekményének többszörös elkövetése miatt. Erzsébet személyes kereste fel Drake-et, ahol miután felmutatta a kardot, amellyel Drake fejét szándékozott levágni, megkérte a szintén jelenlévő francia követet, hogy üsse lovaggá a kapitányt, mivel nőként ő nem teheti. Hankiss Elemér- Makkai László, 49.p

1587-ben, mikor Erzsébet végül kivégeztette Stuart Máriát, a katolikus európai hatalmak fellázadtak ellene (a pápa már korábban eretneknek nyilvánította és kiátkozta az egyházból). A „katolikus Európa” védelmezőjeként II. Fülöp az egyesített spanyol-portugál „győzhetetlen armada” élén megindult Anglia ellen.³⁹ 1588-ban a spanyol armada érkezésekor, az 54 éves Erzsébetnek férj nélkül egyedül kellett megvédenie Angliát. Augusztus 9-e reggelén Tilburynél a királynő fehér ruhában, ezüst mellvértben, fehér lovon ülve állt ki katonái elé. Ekkor intézte hozzájuk híressé vált szavait: „*Tudom, hogy a testem egy törékeny nőé, de a szívem és a gyomrom olyan, mint egy királyé, mint az angol királyé.*”⁴⁰

Erzsébet meg akarta győzni népét arról, hogy ő nem csupán egy törékeny nő, hanem Anglia királya és királynője is egyben. A spanyol flottát szétfújta a szél és ezt Erzsébet győzelmének könyvelte el az utókor, hiszen „*Isten vett lélegzetet és a hajók szétszóródtak*”.

A „Gloriana kultusz” mögött egy stabil, uralkodóközpontú berendezkedés állt, amit Erzsébet a Tudor-dinasztiára jellemző makacssággal és önfejűséggel, azonban sajátos megfontoltsággal irányított. A hivatalos ügyek döntéshozatalában a Királynő Tanácsa, az a változó és komplex szervezet volt az, ami nem csupán a fontos döntések meghozatalát végezte, hanem szerepelt a rendeletek feladójaként, illetve jogviták eldöntőjeként. Ez a tanács már a 15. század elején elismert tanácsadó és végrehajtó szerv volt. A Privy Council bonyolította le a peres és a kvázi-peres funkciókat, a Star Chamber pedig végrehajtotta az ítéletet.⁴¹

Erzsébetre maradt a feladat, hogy visszaállítsa a Privy Councilt korábbi formájába, miután Mária csupán egy kis, a híveiből álló (és erősen spanyolbarát) testületen keresztül nyújtott a megyék és a többi tanácsos részére instrukciókat. Ez a berendezkedés alaposan eltért az eredeti Privy Council szervezetétől, hiszen a lényegi eleme abban állt, hogy a habsburg politikától távol maradni kívánó tanácsosokat egy Mária-közeli csoport irányította. Erzsébet tehát visszatért az eredeti Privy Council szerkezetéhez, annyi eltéréssel, hogy ő Privy Counciljének soha nem volt 19-nél több tagja (nem úgy, mint VIII. Henriknek, akinek akár több mint 30 tanácsosa volt), sőt uralkodása végére ez a tanács mindössze 11 tagot számlált. Uralkodása elején egy héten háromszor ülésezett, majd a későbbiekben akár hatszor-hétszer is. John Herbertre hivatkozva, aki 1600-ban lett államtitkár, a Privy Councilnek három fő feladata volt: a királynő ügyeit intézni, rendezni az állami ügyek vitélében felmerülő vitákat és meghatározni, hogy ezen vitákban a királynő melyik oldalon áll.⁴²

Erzsébet kétségtelenül sokkal szigorúbban ellenőrizte a Privy Councilt, mint ahogy a nővére bármikor képes lett volna. A uralkodásának legelején William Cecil azzal fenyegetőzött, hogy lemond, hogy meggyőzte őt, kövesse a Tanács tanácsát és avatkozzanak be a skóciai történésekbe.

³⁹Hankiss Elemér- Makkai László,51.p

⁴⁰ Neil Oliver: *Skócia történelme*. General Press Kiadó, 2009.248.p.

⁴¹Penry Williams,30.p

⁴²Penry Williams,31.p

Később sokkal nehezebb lett befolyásolni őt. 1562-ben és 1566-ban ismét a Privy Council hiába sürgette Erzsébetet, hogy menjen férjhez, és biztosítsa az öröklést. 1578-ban Leicester earlje panaszkodott a királynő elszigeteltségéről a tanácsosai felé: „A tanácskozásaink Őfelségével egyszerre ritkák és karcsúk”, írta.

1584-ben a tanácsosok többsége sürgette a közvetlen támogatásnyújtást a holland lázadóknak. De csak amikor a következő májusban az egész Tanács egyesülten kérte a beavatkozást, akkor volt hajlandó beleegyezni. Erzsébet szabad kezet adott Privy Councilnak a végrehajtás terén, bár a nagyobb jelentőségű ügyeknél a végső döntést a királynő hozta meg.⁴³ A Tudor-kori Parlamentben született a legtöbb hivatalos döntés, azonban ezek mindegyikét megelőzte az adott kérdés megvitatása a Tanácsban és csak ezután kerülhetett a Parlament elé. Bár, amint azt korábban említettem, nem volt gyakori a nézeteltérés az uralkodók és a Parlament között. Erzsébet alatt mindössze egyszer, 1572-ben fordult elő, amikor a Parlament által „nagy ügynek” nevezett esetet, azaz Stuart Mária ügyét vitatták meg.⁴⁴ Erzsébet ezzel nem értett egyet, mivel vonakodott kivégeztetni unokanővérét, hiszen nem merte megkockáztatni azt, hogy a katolikus európai hatalmak Anglia ellen vonuljanak mintegy „megtorlasként” a katolikus skót királynő haláláért.⁴⁵

A Parlament és Erzsébet együttműködésére példa a hazaárulási törvény megváltoztatása. 1582-ben egy kiáltványban hatályon kívül helyezik azt a rendelkezést, hogy az összes jezsuita pap és papnövendék ipso facto hazaáruló.⁴⁶

Erzsébet alatt tehát az angol abszolutizmus virágkorát élte. „A Tudor abszolutizmus a privilégiumok, monopóliumok és szerzett érdekek egész rendszerét alakította ki, amelyben az uralkodó, az egyház és a földbirtokos arisztokrácia közti hatalmi egyensúly fenntartása és tradicionális abszolutista intézményeken (mint az anglikán államegyház, az esetleges rendi- nemesi képviselő vagy a királyi különbírók voltak) keresztül is lehetséges volt.”⁴⁷ A királynő békére törekvő politikája, ugyanakkor a nehézipar fejlesztése (amit épp az ágyúkészítés hívott elő) és az Európán kívüli gazdasági tevékenység felé való nyitás voltak azok a jellemző jegyei uralkodásának, amik megalapozták Anglia Brit Birodalommá fejlődését. Gloriana „merry England”- képe azonban csupán utópia, hiszen Erzsébet sem menekült meg a lázadásoktól, még ha ezek sikertelenek is voltak (puritánok felkelése, Essex-féle összeesküvés). Makkai László szerint az utókor történészei tévesen ítélik meg Erzsébet uralkodását anakronisztikus népjóléti államként, hiszen bár valóban a

⁴³Penry Williams, 32-33.p

⁴⁴Penry Williams, 33-35.p

⁴⁵ Csak 1587-ben hozta meg ezt a döntést, mikor Mária újabb, ezúttal Erzsébet meggyilkolását célzó szervezkedését is leleplezték.

⁴⁶Ez volt az egyik fő kiterjesztése a hazaárulás törvénynek, nemcsak enyhítette az ügyészek feladatát, de bevezetett az új és nyugtalanító koncepciót, miszerint pusztán személyek kategóriájából áruháznak lehetne ítélni valakit anélkül, hogy nyilvános cselekményt követne el vagy hazaáruló szavakat mondana.

Penry Williams: *The Tudor Regime*. Oxford University Press, United States, New York, 1979, 1981, 1983, 398.p.

⁴⁷Mezey Barna- Szenté Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*. OSIRIS Kiadó, Budapest, 2003; 207.p

nagybirtokos arisztokráciát háttérbe szorítva, a köznemességre támaszkodott elsősorban a kormányzásban, és „kormány a társadalmi nyugalanság veszélyeit tartotta szem előtt”(a bekerítések és a parasztok elűzését tiltó törvények, az inastörvény és a „szegénytörvények”⁴⁸), de a társadalom alsóbb rétegeit (a korábbi freeholderek, copyholderek és leaseholderek mellett megjelentek új rétegek; a labourer, husbandman és a yeomen⁴⁹ rétegei) ez nagy mértékben nem segítette, csupán a VIII. Henrik által kiadott „véres törvényeket”⁵⁰ enyhítették.⁵¹

Erzsébet volt az első királynő, aki egyedül, társ nélkül uralkodott. Tisztában volt vele, hogy nőként élesebben bírálják, ha hatalmi pozícióba kerül, ezért pedig számos dolgot megvont magától uralkodói pozíciójának megőrzése érdekében. 45 éves regnálásával megmutatta azonban, hogy egy nő is alkalmas az uralkodói székbe és éppúgy lehet kiváló uralkodó, mint egy férfi. 1603. március 24-én ért véget élete és vele a Tudor-dinasztia is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a Tudor abszolutizmus rendszere lehetőséget adott arra, hogy anői hatalom legitim volta mellett társadalmilag iselfogadottá váljék. A női uralom ellenzőinek (Knox, Kálvin) érveit Erzsébet uralkodása megdöntötte. Jane Grey és Mária uralmát pedig nem nemükből fakadó ellenérzések akadályozták, pusztán azon körülmények, amik egy kevésbé határozott férfi uralkodását is befolyásolhatták volna, olyan társadalmi megítélést eredményeztek, amikből fakadóan nem váltak népszerű uralkodóvá sem saját népük, sem az utókor szemében. Mégis nyugodtan állíthatjuk, hogy a Tudor-dinasztia a női uralkodók sikerét hozta el, hiszen Jane Grey és Mária hibáit egy másik nő, Erzsébet javította ki és méltán érdemelte ki uralkodása az „aranykor” elnevezést.

⁴⁸ Az utolsó bekerítés elleni törvényt 1597-ben, az inastörvényt 1563-ban, a „szegénytörvényeket” 1572-ben és 1776-ban hozta meg a Parlament.

⁴⁹ Makkai László: *Angliai Erzsébet*, Életek és korok, Magyar történelmi társulat Akadémia kiadó, Budapest 1967; 62.p.

⁵⁰ A „véres törvények” a csavargók internálását, kényszermunkáját, megkorbácsolását, megbélyegzését és akár kivégzését is elrendelték. Makkai László, 67.p

⁵¹ Makkai László, 66-67.p

Stuart uralkodónők

Mikor II. Jakab 1688. december 23-án Franciaországba menekült, akkor a trón betöltésének kérdése tisztázatlan volt. Ezért a nép óhajának eleget téve a parlament és a londoni városi tanács felszólította a németalföldi Orániai Vilmos herceget egy konvencióos Parlament összehívására és a kormányzat ideiglenes átvételére. Oránia Vilmos felesége, Mária révén kerülhetett szóba, mivel Mária II. Jakab és első felesége, Hyde Anna leánya volt. Ám vannak, akik azt állítják, hogy Vilmosnak erősebb volt a trónigénye, hiszen II. Károly unokaöccse volt, akinek királyi származása felől nem lehetett kétség. Mária trónöröklése viszont nem állt ilyen szilárd talajon, hiszen édesanyja, Hyde Anna Hyde Edvárd lánya volt, akinek ereiben nem csörgedezett királyi vér, csupán a király tanácsadója volt. Így Mária és Anna trónigénye nem volt olyan erős, mint édesapjuk, II. Jakab második házasságából született fiának, James Francis Edvárdnak. Mégis az angol nép a XVII. század végén úgy látta jónak, ha Stuart-ház protestáns tagjait jelöli ki uralkodónak, és hogy ezek tagok épp a női nemhez tartoztak, lévén, hogy nem volt példátlan Angliában, nem okozott problémát.⁵²

A Parlament 1689 januárjában összeült és a hónap végére kimondta, hogy II. Jakab elmenekülését a trónjáról való lemondásnak tekinti és a trónöröklési sorrendet Mária és Orániai Vilmos javára állapítja meg, akiket Mária húga, Anna követ a trónöröklési sorban. Az év végére megszületett a Bill of Rights, amely meghatározza az angol uralkodóval szembeni alkotmányos követeléseket.⁵³

A Bill of Rights-ot az első trónöröklési törvény, az Act of Settlement követi 1701-ben, amely kimondta, hogy amennyiben Vilmos és Mária, illetve Anna is gyermektelenül halna meg, Zsófiára a hannoveri választófejedelem asszonyára és utódaira szálljon a trón. (Ennek értelmében lesz I. György a Hannover-házból az Anna után következő uralkodó.)⁵⁴ Az Act of Settlementet a Succession Act követi 1707-ben, ami a trónöröklés törvénnyel szabályozhatóságát kizárólag a Parlamentnek tartja fent.⁵⁵ Az angol alkotmány eme három részletén alapulva létrejön az alkotmányos monarchia Angliában és benne az uralkodó alkotmányosan szabályozott, intézményesült szerepe.

Borus György jellemzi a folyamatot: „konzervatív forradalom végeredménybe, hosszú távon mégis egy alkotmányos forradalmat eredményezett, hiszen azon évek alatt, amiket Vilmos Anglián

⁵² „Szemben a Francia Királysággal, amelyet csakis férfi örökölhetett, Angliában a királynői trónöröklés a 16. századtól természetes.” Ruszoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem* Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2011; 401.p.

⁵³ Ruszoly József, 399.p

⁵⁴ Ruszoly József, 399.p

⁵⁵ Ruszoly József, 400.p

kívül, a Franciaországgal való háborúban töltött, a parlament és az uralkodó közötti egyensúly az előbbi javára dőlt meg.”⁵⁶ Hiszen a Parlament évente több hónapon át ülésezett és képes volt érvényesíteni az ellenőrző szerepét, majd hatalmának megnövekedése után azon jogait, amik a Bill of Rights-ból kimaradtak, de a Heads of Grievences-ben szerepeltek, részben sikerült elfogadtatnia Vilmost külön törvények formájában. Erre volt példa a Triennial Act(1694), ami elrendelte, hogy a parlamentet 3 évente össze kell hívni és újra kell választani, valamint a az 1701-es Act of Settlement, ami az Anna után következő uralkodókat előre megfosztotta azon joguktól, hogy felfüggeszték a bírakat, vagy kegyelemben részesítsenek olyanokat, akiket a Parlament vád alá helyezett.⁵⁷

A törvények minden esetben, amikor megemlítik a 'király' szót, azt rögtön követi a 'vagy királynő' szókapcsolat. Angliában (és ez által Skóciában és Írországból is) tehát „a királynői trónöröklés a 16. századtól természetes.”⁵⁸

Valóban, ha a Bill of Rights-ot első olvasás után vizsgáljuk, úgy tűnik, hogy Mária és vele együtt minden női uralkodó is jogai teljességében uralkodhat, akárcsak férfi társaik. Azonban, ha közelebbről is megvizsgáljuk, rájövünk arra, hogy a „dicsőséges forradalom” nem Mária uralmát hozta el, ő csupán egy eszköze volt az alkotmányos változtatásoknak, a tényleges hatalmat férje, Vilmos gyakorolta. Ennek oka lehetett az is, hogy mint korábban említettem, egyesek szerint Vilmosnak abszolút királyi származásából fakadóan erősebb joga volt a trónutódlásra. Elképzelhető, hogy ezt Vilmos is így látta, de annyi bizonyos, hogy terveiben az angol királyi trón szerepelt és erről a céljáról nem volt hajlandó lemondani. Történt ugyanis, hogy „*Vilmos határozottan kijelentette, hogy nem hajlandó felesége oldalán a „másodhegedűs” szerepét betölteni. Azt mondta, ha nem kap részt a kormányzásból, visszatér Hollandiába. Végül a Parlament Mária és Vilmos közös uralkodása mellett döntött. Vilmos megkapta a királyi, Jakab legidősebb lánya pedig a királynői címet. A végrehajtó hatalom jórészt Vilmos kezébe került, Mária politikailag némileg háttérbe szorult.*”⁵⁹ Ez megmagyarázza a Bill of Rights alábbi rendelkezését: „*a királyi hatalom gyakorlása egyedül és teljes egészében csak a nevezett Orániai Herceget illesse az említett herceg és hercegnő nevében mindkettejük életében*”. Tehát a Bill of Rights szerint a királyi hatalom „*egyedül és teljes egészében*” Vilmost illeti meg, Máriának mindössze annyi szerep jut, hogy Vilmos az ő nevében is kormányoz.

Ebben az esetben azonban nem beszélhetünk Mária jogainak a sérelméről, mégpedig azért, mert ő nem kívánt velük élni. Ez a másodlagos szerep kifejezetten kedvére volt. Naplójába így írt: „*Az én*

⁵⁶Borus György: *Az angol-holland forradalom háttere 1660-1690* Akadémia Kiadó, Budapest 2007; 178-179.p

⁵⁷Borus György, 179.p

⁵⁸Ruszoly József, 401.p

⁵⁹Marita A. Panzer: *Nők az angol trónon - Anglia királynői és királynéi*, Királyi Házak sorozat GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2007 fordította: Meskó Krisztina, Simon László; 147.p

szívemnek nem való az uralkodás, a visszavonult élethez vonzódom”⁶⁰ Viszont, mikor Vilmosnak a jakobiták skóciai (1689) és írországi (1690) lázadását kellett levernie, majd a Franciaország elleni háború (1691-1697) miatt távol kellett lennie Angliától, addig Mária vette át a szerepét. A tanácsadói azt hitték, hogy majd kedvükre irányíthatják a királynőt férje távollétében, *de „az uraknak azonban igen hamar rá kellett jönniük, hogy a királynő értelmes és tetterős asszony, aki körültekintően és hozzáértően kormányozza az országot.”* Mária rendelkezései, vagyis a vasárnapi zenélés betiltatása, ételek közszemlére tétele és felajánlása az éhezők javára, a mértéktelen alkoholfogyasztást betiltó rendeletek azt célozták, hogy az angol nép erkölcsi megújulását hozza el. Ezek azonban nem voltak se sikeresek, se hosszú életűek, nem váltak az emberek belső mércéjévé.⁶¹ Azonban a királynő mindig nagyon megkönnyebbült, mikor Vilmos végre hazatért, hiszen nem csupán a magány kínozta (ugyanis a történészek szerint házasságuk szerelmi házasság is volt, amit nem csupán a politikai érdekek kötöttek össze), de számos kötelessége és feladata is nyomasztóan hatott rá.”⁶²

Mikor visszaérkezett Angliába, vegyes érzelmeket váltott ki az udvar tagjaiból. Sarah Churchill így nyilatkozott róla: *„Ide- oda szaladgált, minden szobába benézett, felemelte az ágytakarókat; úgy viselkedett, ahogyan akkor szoktak viselkedni az emberek, amikor vendégfogadóba érkeznek.”*(...) Az udvar más tagjai viszont szépségét és báját dicsérték. Lady Cavendish véleménye ez volt: *„Egészébe véve nagyon csinos. Kedves az arca, az alakja, a mozgása pedig felettébb kecses és kifinomult. Magas, de nem annyira, mint az előző királyné.”*”⁶³ Máriát viszont megkedvelte a népe, a róla szóló feljegyzések is erről tanúskodnak: *„Mária királynő bájos, melegszívű és nagylelkű asszony volt. Maga úgy érezte, nincs tehetsége a politikához, noha jelentős sikereket tudott felmutatni. Gyűlölte a hízlegést és az udvarra jellemző mesterkéeltséget. Evelyn, a történész így ítélte meg az elhunyt királynőt: „Összességében rendkívül figyelemre méltó asszony volt.” Egy másik kortársa, Ailesbury példa nélkül álló hercegnőnek és tökéletes feleségnek tartja. Az anglikán egyház a jóságát, a jószívűségét és szelídségét dicsérte.”*Máriát szerették feddhetetlen életmódjáért, önzetlenségéért és a rábízott feladatok hibátlan teljesítéséért.”⁶⁴

Férje kezdeti népszerűsége azonban az évek során megcsappant és halála után mindenki üdvözölte az angol nemzetiségű Anna királynőt.

A Bill of Rights úgy rendelkezett, hogy amennyiben Mária és Vilmos trónörökös nélkül haláloznak el, akkor a trónt Mária húga, Anna öröklí, és amennyiben ő is örökös nélkül hal meg, akkor Orániai Vilmos családja, a Hannover-ház öröklí az angol trónt. Pontosan ez történt. Hiszen se

⁶⁰Marita A. Panzer,148.p.

⁶¹Marita A. Panzer,151.p

⁶²Marita A. Panzer,149.p

⁶³Marita A. Panzer,147-148.p

⁶⁴Marita A. Panzer,151.p

Mária, se Anna nem tudott olyan gyermeket szülni, aki megélte volna a felnőttkort. Annának ugyan volt egy fia, Vilmos, Gloucester hercege, de ő is még gyermekkorában elhalálozott és ezután döntött az akkor már özvegy Vilmos és Anna az Act of Settlement (1701) létrehozása mellett, amiben a trónöröklési rendet pontosan meghatározták. Anna örököse Zsófia választófejedelem lett, I. Jakab dédunokája. Ezzel az intézkedéssel mintegy ötven katolikus családtagot zártak ki a trónutódlásból, hogy biztosítsák a protestáns Anglia továbbélését.⁶⁵ Anna halála (1714) után I. György lett Anglia királya, ezzel a Hannoveri-ház a mai napig tartó regnálását kezdte meg.

Azonban érdemes pár szót ejteni Anna uralkodásáról is. Hiszen ez az átmeneti korszak különleges, mivel „Anna királynő uralkodásával kezdetét vevő korszak elején az alkotmányos monarchia még nem vette fel parlamentáris formáját. Érvényesnek tekintették azt a királyi előjogot, amely szerint a minisztereket az uralkodó nevezi ki és váltja le. Miután azonban a Parlamentben – elsősorban az alsóházban, a House of Commonsban – már a 17. század második felében megjelent a tory, illetve a whig párt, az uralkodó számára miniszterei kiválasztásakor célszerű volt figyelembe venni a parlamenti erőviszonyokat, ha akaratát – például az adók vagy a civillista megszavazását – jelentősebb problémák nélkül szeretne volna érvényesíteni a Parlamentben. Ugyanakkor az uralkodó akár még azt is meglehet, hogy tanácsadóit mindkét párt vezetői közül válassza ki. A pártok ugyanis jelentős részben egyes főnemesi családok körül kialakuló szövetségek voltak, amelyek bár egyre markánsabban elkülönülő politikai nézeteket vallottak, a király előjoga tanácsosainak kiválasztására ekkor még gyakran erősebbnek bizonyult a párthovatartozásnál.”⁶⁶ A pártok kialakulásával pedig az uralkodó óhatatlanul is az egyik oldalhoz csapódott. „Anna gyakrabban látogatta a kormányüléseket, mint előtte bármely uralkodó. Első minisztériumában a toryk voltak többségben, és Sarah,⁶⁷ aki a whigek elkötelezett híve volt, folyamatosan nyaggatta a királynőt, hogy az ő pártját részesítse előnyben. Némely szemtanúk úgy vélik, hogy Anna túllontúl érzelmi alapon hozta meg döntéseit, és inkább barátnak, mint uralkodónak volt alkalmas. Ám a királynő kiválóan el tudta különíteni a magánéletet a királyi szerepkörtől. Ezzel a politikai pártoktól független uralkodó eszményképének megvalósítására törekedett, de ezt ténylegesen nem sikerült megvalósítania, mert gyakran nem tudott kívül maradni az udvari intrikákon.”⁶⁸

A Tudorok óta az Államtanács is jelentősen megváltozott. Túlságosan nagy létszámú lett, így a feladatait külön bizottságok végezték el és maga a testület pedig tiszteletbelivé vált, így Anna királynő úgy határozott, hogy a menesztett minisztereknek sem kellett kilépni belőle.

⁶⁵Marita A. Panzer, 155.p

⁶⁶Mezey Barna- Szenté Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet* OSIRIS Kiadó Budapest, 2003; 219.p

⁶⁷Annát nem férje, hanem az első udvarhölgye befolyásolta. Sarah Churchill gyerekkori barátnője volt, miatta még szeretett nővérével is összeveszett. Marita A. Panzer, 156.p

⁶⁸Marita A. Panzer, 156-157.p

III. Vilmos külföldön tartózkodása idejére főbírákat (Lord Justices) nevezett ki, akik ténylegesen uralkodtak az országban Mária helyett. Ugyanez a gyakorlat működött Anna uralkodása alatt is. Anna ugyan részt vett a kabinet ülésein, *„de sokszor csak azért, hogy jóváhagyjon döntéseket, amelyeket nem hivatalos bizottságokban már előzőleg meghoztak.”*⁶⁹ Anna azonban eltökélte, hogy érvényesíti elveit Anglia kormányzásában. Egyszer ezt mondta: *„A miniszteremet kicseréltem, de a normáimat nem. Továbbra is a kiegyensúlyozó politika híve vagyok, és ennek szellemében akarok kormányozni.”*⁷⁰

A kül- és belpolitikában egyaránt folytatta a III. Vilmos által kijelölt utat: igyekezett megakadályozni a francia hatalom terjedését. Az 1713-ban megkötött utrechti béke pedig megalapozta Anglia birodalomra növekedését. Anna másik nemzetközi politikai sikere az 1707-ben létrejött uniós törvény, amely értelmében Anglia és Skócia hivatalosan is egyesült.⁷¹ Anglia időközben tengeri nagyhatalommá fejlődött és befolyásos szerepet töltött be a XVIII. század világgazdaságában.

Anna alkotmányos szerepéből fakadóan önállóan nem kezdeményezhetett semmilyen intézkedést a kormányzásban. Viszont igyekezte védeni az alkotmányos védelemmel ellátott intézményeket, mint az anglikán államegyházat, sőt létrehozta az Anna királynő Segélyalapját (Queen Anne's Bounty).⁷²

Anna esetében is, mint minden női uralkodónál, előkerült a férjkérdés. 1683. július 28-án házasodott össze Györggyel, a dán herceggel.⁷³ Anna szerette volna, ha férjét, Györgyöt is királlyá koronázzák, akárcsak Vilmost. Azonban Györgynek nem volt olyan erős trónigénye, mint Vilmosnak, ráadásul közel sem voltak olyan ambíciói, hogy király váljon belőle, így a hadsereg főparancsnoka, továbbá a flotta főadmirálisa címet kapta meg. Anna pedig, György érdeklődése híján, megelégedett ezzel a címmel.

Anna uralkodása megítélésében megosztottak a vélemények. Sir Robert Southwell ezt írta Anna első parlamenti beszédéről: *„Múlt szerdán őfelsége a parlament mindkét házát lenyűgözte, mert nő még soha nem beszélt ilyen tisztán, hallhatóan és ilyen határozottsággal, mint ő.”*⁷⁴ Sarah Churchill így nyilatkozott Annáról: *„Anna királynő felettébb jóságos és királynői jelenség volt, továbbá nagyon vallásos is, méghozzá őszintén, mindig jót akart, és nem voltak hamis szándékai. Szelíd volt, jól nevelt, egyenrangú felekként kezelte szolgálóit, mindenkivel a legnagyobb tisztelettel beszélt. Bizonytalán a legjobb szándék vezérelte, és nem volt ostoba, de senki sem állíthatja, hogy szellemes*

⁶⁹Christopher Hill: *Az angol forradalom évszázada 1603-1714* Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1968. fordította: Litván György; 234-235.p.

⁷⁰Marita A. Panzer,158.p

⁷¹Marita A. Panzer,157.p

⁷²Marita A. Panzer,157.p

⁷³Marita A. Panzer,153.p

⁷⁴Marita A. Panzer,155.p

vagy szórakoztató lett volna(...) Meglehetősen műveletlen volt, szorongó, és ítélőképességesem volt mindig a legmegfelelőbb, mindazonáltal könnyen belátható, hogy a legjobbat akarta.”⁷⁵

Anna talán nem volt kiemelkedő értelmi képességekkel megáldott asszony, vagy elképzelhető, hogy hiányos neveltetése okozott problémát, de egy olyan királynőnek, „aki uralkodik, de nem kormányoz”, talán nagyobb szüksége is volt a szívére. Anna úgy érezte, hogy a fő feladata, hogy legjobbat hozz el népének és ezért ő mindent megtett, amit megtehetett. Egy szerethető és méltánytalanul elfeledett uralkodónő volt ő, aki átvezette Angliát a „dicsőséges forradalom” utáni időkből a György-korba.

⁷⁵Marita A. Panzer, 159-160.p

Kitekintés: A kontinens uralkodónői

Bár kétségkívül az angol uralkodónők szolgáltatják a legjobb vizsgálódási alapot ezen dolgozatomhoz, de nem szabad elfeledkeznünk a kontinens uralkodónőiről, mert ugyan nem nagy számban, de képviselték magukat az európai uralkodók körében. Hogy miért volt ilyen kevés királynő Európa történelmében? Erre az a válasz, hogy a nők trónöröklése, általánosan egész Európában, csak és kizárólag egy esetben merült fel: ha nem volt férfiörökös. Ez a magyarázat arra is, hogy miért csak a Francia Királyság törvényei tartalmazzak rendelkezéseket a női trónöröklésről: a többi államban fel sem vetődött a gondolata. A franciák is csupán az angol hatalom ellen védekeztek ezzel a törvénnyel, tehát szó sincs arról, hogy nőellenességüket kívánták volna törvénybe foglalni. Nem törődtek a női uralkodók gondolatával, feltehetőleg eszükbe sem jutott ennek a lehetősége. Hiába az ókori példák, a nők a politikai életben csupán házassággal és gyerekszüléssel foglalkoztak. Szerepük akkor vált jelentőssé, amikor egy-egy uralkodódinasztia nem rendelkezett több uralkodóképes férfival és ekkor, a dinasztia kihalását megelőzendő, hirtelen elismerték a nők trónigényét. Ezen esetek azonban nagyon speciálisak és rendszerint akkor vezettek eredményre, ha egy karizmatikus nő került az ország élére.

Kezdetnek tekintsük Kasztíliai Izabellát. IV. Henrik 1474. december 11-én bekövetkezett halálakor Izabella volt az egyedüli szóba jöhető trónörökös. Hiszen édesapjuk, II. Jakab is úgy rendelkezett, hogy amennyiben mind Henrik, mind Alonso örökös nélkül halálozna el, a trón Izabellára száll.⁷⁶ Henrik pedig halála közeledtével biztosította Izabellának ezt a jogot. Így a Princesa de Asturias (Asztúria hercegnője) trónöröklését az általános rendi gyűlés, azaz a cortes kénytelen volt elfogadni és december 13-án Izabellát királynőnek nyilvánítani.⁷⁷

Izabella és férje, Aragóniai Ferdinánd az utókor által a „katolikus királyok” néven is ismertek. Anderle Ádám szerint ez nem véletlen, hiszen „*Kevés uralkodó ténykedése mérhető az övékhez: az anarchiába, polgárháborúba, erkölcsi zűllésbe hanyatló falusi Hispániát ők tették erős állammá, majd világbirodalomká.*”⁷⁸ Az országot ketten kormányozták.⁷⁹ „*Izabellát a belpolitika érdekelte, és erős birodalmat épített, nyugalmat teremtve a félszigeten; Ferdinánd pedig a nemzetközi politikában volt aktív, az előretörő törökökkel szemben a mediterráneumban biztosítva a keresztény vezető szerepét.*”⁸⁰ Izabella esetünkben a „szabályt erősítő kivétel”. Hiszen a királyi pár

⁷⁶Anderle Ádám: *Spanyol királyi dámák* Királyi házak sorozat GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2002; 13.p.

⁷⁷Anderle Ádám, 19.p

⁷⁸Anderle Ádám, 20.p

⁷⁹„*Hűsz nappal Izabella trónra lépése után Kasztília rendjei Ferdinándot társuralkodóvá nyilvánították.*” Anderle Ádám, 26.p

⁸⁰Anderle Ádám 24-25.p

megítélésekor Ferdinándról nyilatkoztak hideget-meleget, de az Izabelláról alkotott vélemény szinte egyöntetűen a csodálatról árulkodik. A fiatal, szigorúan vallásos királynő nagylelkűségéről, határozottságáról és rendszeretéről emlékeztek meg a spanyol emberek.⁸¹ A reconquista megvalósítása és Amerika felfedezésének támogatása pedig olyan uralkodói cselekedetek, amikkel nemzetközi szinten is elismerést váltottak ki.

Négyszáz évvel később II. Izabella lépett a spanyol trónra. Azt várták tőle, hogy akárcsak I. Izabella, ő is hozza el Spanyolország újabb virágkorát. Az egyesek szerint szándékosan műveletlen és elkényeztetett Izabella három éves korától kezdve volt királynő, egészen addig, amíg az 1868 szeptemberében kitört forradalom eredményeképpen Izabellát detronizálták és kénytelen volt családjával együtt Franciaországba menekülni.⁸² Anderle Ádám Julián Manuel González Cremonát idézi, mikor ezt írja: „*Izabella számára házassága megakadályozta, hogy egyszerre lehessen királynő és asszony, kénytelen volt választani. És ő azt választotta, hogy asszony lesz.*”⁸³ II. Izabella tehát jogos trónörökös volt a Spanyol Királyságnak, de ő nem kívánt élni lehetőségeivel.

Akárcsak Krisztina, II. Gusztáv Adolf és brandenburgi Mária Eleonóra lánya, aki hatévesen került a svédtrónra, mikor apja a harmincéves háború (1618-1648) Lützen melletti csatájában életét vesztette. Krisztinát a trónra lépése nem érdekelte különösképpen, sokkal szívesebben foglalkozott játékaival és későbbiekben könyveivel. A fiatal lányt nem érdekelte a hatalom és a kormányzás, így mihelyt nagykorúlett és hivatalosan és ünnepélyesen megkoronázhatták, ő már rögtön azon gondolkodott, hogy miként szabadulhatna meg a tróntól. Első „lázasaként” felvette a kapcsolatot egy jezsuita renddel és teljes titoktartás mellett 1655-ben áttért a katolikus hitre. Nagy merészség volt ez a részéről, hiszen addigra Svédországban államvallássá nyilvánították az evangélikust, valamint a mai minden svéd uralkodó trónra lépéséhez szükséges az evangélikus hithez való tartozás.

1654. június 16-án az uppsalai birodalmi gyűlésen arra hivatkozva, hogy hivatali kötelezettségeit túl nagy tehernek érzi, lemond a trónról unokaöccse, X. Károly Gusztáv javára.⁸⁴ Brüsszelben nyilvánosan is áttért a katolikus hitre, majd ezt követően Rómába utazott.

Abban a korban, amikor a nők uralkodása ritkaságszámba ment, Krisztina lemondott kiváltságos helyzetéről, hogy Európa-szerte hirdesse lázadását a svéd udvarral szemben.⁸⁵

⁸¹Anderle Ádám, 22.p

⁸²Anderle Ádám: *Spanyol királyi dámák* Királyi házak sorozat GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2002; 280.p

⁸³ Ezzel a szerző arra utal, hogy Izabellát nem érdekelte a kormányzás és nevéhez csupán botrányai kötődnek, amik hírhedten rossz házasságát kísérték. Anderle Ádám, 261.p

⁸⁴Oborni Teréz: *A 17. század legnagyobb botránya. Királynő korona nélkül* Rubicon 2008/4.

⁸⁵„Két kortársa, kik gyakran érintkeztek vele azon időtájt, mikor a francia udvarnál lebzelt, így jellemzi az érdekes, mert eszes és művelt, de hasonló mértékben könnyelmű, különc és hiu királyi hölgyet: „Nem volt benne semmi nőiesség; a király, a királyné és az egész udvar előtt oly magas székekre nyújtottak lábait, mint minőn ő maga ült, úgy hogy mindenki szabadon láthatta. (...)A Notre-dame templomba járt áldozni, de akik látták, nem igen épültek a

Voltak még Európában olyan uralkodónők, akik nem használták ki lehetőségeiket és nem vettek részt az ország kormányzásában. A hatalmukról azonban semmi pénzért se lettek volna hajlandók lemondani, hiszen egész életük a trón megszerzéséről és megtartásáról szólt. Ennek érdekében lehetséges trónkövetelők tucatjait záratták börtönbe, vagy végezték ki. Hogyan fordulhatott elő, hogy trónkövetelők sorai álltak rendelkezésre, de mégis női uralkodó került a trónra? Ez első látásra ellentmond a korábbi állításomnak, hogy a nők örökösödése csak férfitud hiánya esetén merült fel. Azonban ez alkalommal sem arra kell gondolni, hogy anakronisztikus jelleggel érvényesült volna a nők és férfiak egyenjogúsága.

Oroszország sajátos, az Istentől eredő cári hatalomhoz társuló trónöröklési rendjét I.Nagy Pétertől kezdve vizsgálom, aki lehetővé tette, hogy a következő évtizedekben I.Katalin, I.Anna, I.Erzsébet, majd II. Nagy Katalin ülhessen az orosz cári trónra. Természetesen Péter nem lett volna képes ilyen forradalmi változásokat létrehozni egy nyugatabbra fekvő európai országban, hiszen kiindulópontja a nagyon is orosz uralkodó-felfogás volt. I.Péter mondta ki ugyanis azt, hogy az uralkodónak joga van megválasztani utódját és ezt, mivel továbbra is Istentől eredeztette, elfogadták a tömegek. Alekszej fiával való konfliktusa után (ami csak Alekszej halálával ért véget), Péter másik fia 1719-ben szintén meghalt és a nem kívánta Alekszej fiára hagyni a trónt. Ekkor döntötte el, hogy örököse felesége, a paraszti származású Katalin⁸⁶ lesz.

1722-ben Péter kiadta rendeletét, amely szerint a trónt bárki örökölhette, akit arra az uralkodó kijelölt. Azonban a Péter által nyújtott lehetőséget, hogy bárki lehetett a cári hatalom birtokosa, akinek az előző cár felajánlja, az őt követő nők nem használták ki. Se I. Katalin, se I. Anna,⁸⁷ se I. Erzsébet⁸⁸ nem törekedett arra, hogy részt vegyen az ország kormányzásában, pedig megtehették volna. Tették mindezt azért, mert pusztán nem érdekelte őket. A korabeli beszámolók alapján ezek a nők ugyan kíméletlen módszerekkel ragadták meg a hatalmat (mert hiába rendelte el Péter, hogy minden orosz cár rendelkezzen utódjáról, ez a gyakorlatban továbbra sem sikerült, viszont az uralkodójelöltek száma ezzel csak nőtt), de azon kívül, hogy sütkéreztek a fényében, nem állt szándékukban az országot irányítani. Volt egy másik újdonság is. Péter rendelkezései óta nem volt

fejedelmi Magdolna ájtatosságán. Egész mise alatt a püspökökkel fecsegett, soha le nem térdelt.”” Áldor Imre: *XII. Károly svéd király története* Franklin- társulat Budapest, 1875; 5-6.p

⁸⁶ „Péter 1703-ban találkozott azzal a nővel, aki második felesége és Oroszország első cárnője lett. Marfa Szkavronszkaja, a paraszti sorból származó litván lány a Marienburgot elfoglaló oroszok kezére került. Áttért az ortodox hitre és felvette a Katyerina nevet. ... Péter már 1707 novemberében titokban feleségül vette, de a hivatalos esküvőre csak 1712 februárjában került sor. Ezt követően Katalint cárnénak ismerték el.” David Warnes: *Orosz cárok krónikája –Az Orosz Birodalom uralkodóinak története* MÓRA Könyvkiadó, 2011; 100.p

⁸⁷ „Az Anna uralkodását hírhettté tévő rémuralom több okra vezethető vissza. A gyermektelen Anna félni kezdett, hogy I. Péter egyetlen túlélő leszármazottja, Erzsébet kitűrhassa a helyéből.” David Warnes, 116.p

⁸⁸ „Bár a cárnő mutatott némi érdeklődést a kormányzás iránt, a döntéshozatal gyakorlatilag a vezető hivatalnokok kezében maradt. Miután azonban sosem kötelezte el magát teljesen egyetlen csoportnak sem. , megőrizte hatalmát.” David Warnes, 120.p

szüksége a női uralkodóknak férjre, hogy hatalmon maradjanak. Így páran nem is törekedtek arra, hogy törvényes társat találjanak maguknak, mivel nem volt már kötelességük trónörököszt szülni.

II. Nagy Katalin⁸⁹ már méltó utódja volt Nagy Péternek. Ő ténylegesen részt vett Oroszország kormányzásában, és az európai külpolitikába is bekapcsolódott, mint nagyhatalom. Tanulmányozta más európai országok állami berendezkedését és akárcsak Péter, átültette azokat az orosz gyakorlatba. Éppúgy hozott rendelkezéseket közigazgatási kérdésekben, a kereskedelemben, az erkölcsöt, a nép egészségét szolgáló területeken.

Nagy Péternek hála az orosz uralkodók számára már nem jelentett akadályt a nemük. Azonban ezzel a rendelkezéssel előtérbe hozta az ősi idoneitas elvet is, hiszen a példák alapján is látható, hogy nem minden ember, legyen az akár férfi, akár nő, alkalmas arra, hogy uralkodó váljék belőle. Bár a dinasztikus szempontok itt is kimagasló szerepet játszottak a női uralom biztosításában, az orosz trónöröklési rend, azaz a korábbi cár által való kinevezés lehetőséget adott arra, hogy Oroszország fejlődjön, és európai nagyhatalommá váljon. Bár II. Katalin után nem volt több cárnő, Oroszország fénykorát mégis az ő és Nagy Péter neve fémjelzi.

⁸⁹ „II. Katalin volt I. Péter nagyságának igazi örököse, és az új Oroszország második építője. E feledhetetlen uralkodónő legfőbb eredménye, hogy anélkül enyhítette az autokráciát, hogy férfiatlanította volna. Hízelgett százada úgynevezett filozófusainak, és csodálta az ókori republikánusok jellemét, de úgy óhajtott uralkodni, mint egy földi istennő, és így is lett Karamzin, a történész II. Katalinról David Warnes, 137.p

Viktória

Viktória a Kensington palotában jött világra 1819. május 24-én. 1825-ben nyilvánította a Parlament trónörökösnek, mikor világossá vált, hogy az akkori trónörökös, majd 1830-tól király, IV. Vilmos és felesége, Adelheid nem tudnak életképes örökösről gondoskodni.

Már elődeinek sem okozott hátrányt neme a kormányzásban, így Viktóriának sem. Viktória 1837-1901 tartó uralkodása egyedülállóan hosszú ideig tartott,⁹⁰ így nem csoda, hogy az angoloknál neve egy stílusirányzatot, egy korszakot és egy jelzőt is jelent. Hiszen gyakran hallhatunk olyasmit, hogy „viktoriánus” vagy „Viktória korabeli”, ami alapján be tudjuk azonosítani, hogy az adott dolog 1837 és 1901 közötti időszakhoz kötődik.

Viktória már egy parlamentáris monarchia trónját örökölte. Ez azt jelentette, hogy ő ténylegesen nem vett részt a kormányzásban, hanem inkább szimbolikus összetartója volta birodalomnak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy távol került a politikától, épp ellenkezőleg, a politika került közelebb az udvarhoz. „(...)a tory családból származó Lady Flora Hastings körül kitört botrány elsimításáért [a királynő] gyakorlatilag semmit sem tett.⁹¹ Végül az ellenpárt a sajtóban és a közvélemény előtt minden felelősséget a királynőre hárított. Az ügy halatlanul nagy kárt okozott Viktória népszerűségének. Így lett az udvarhölgyek dolga pártpolitikai ügy...”⁹²A botrány alapjául szolgált, hogy Viktória uralkodásának első pár évében valóban a whigeket támogatta és ezt nem csak azért, mert édesapja is whigpárti volt, hanem mert egészen uralkodása kezdetétől, 1837. június 20-ától kulcsszerepet játszott életében a whig párt miniszterelnöke, Lord Melbourne. Kapcsolatuk egyfajta apa-lánya kapcsolathoz vált hasonlóvá, így Viktória elfogulttá vált a whigekkel szemben. Az évek múlásával, illetve férje közbenjárásával enyhült ez az elfogultság.

Péter Katalin szerint Viktória egyenesen „művésze volt az uralkodásnak, rendkívüli tehetség adatott neki”⁹³. Így ír az állam igazgatásában játszott szerepéről: „Viktória véget vetett a rendek és a korona örökös harcainak; lefektette a parlamentáris monarchia működésének modern szabályait. Ezek szerint az uralkodó a mindenkori választáson győztes párt politikáját képviseli. Nem vesz részt

⁹⁰ Bár II. Erzsébet célja a felállított rekord megdöntése.

⁹¹ „A botrányt Sir Conroy indította; azt pletykálta, hogy az illető hölgy terhes. Hamarosan a pártvezérek és pártvezérek feleségeinek sora ügyködött a meglehetősen gusztustalan ügyben. Melbourne viszont, holott korlátlan hatása volt a királynőre, nem állította meg az eseményeket (...) Viktória, aki egykori nevelőjére és más asszonyokra hallgatott, maga is a szerencsétlen nő ellen fordult.” Péter Katalin: *A szigetország uralkodói* Kossuth Könyvkiadó, 1993. 48-49.p

⁹² Péter Katalin, 48-49.p

⁹³ Péter Katalin, 45.p

a kormányzásban, de mindenről tájékoztatják, úgyhogy a kormányzati munkát - ha a dolog úgy alakul- tanácsokkal tudott segíteni.⁹⁴

Uralkodása belpolitikai eseményeknek nem is volt híján, hiszen a munkássztrájkok és az ír kérdés rendezése egyre sürgetőbbé vált. 1846-ban eltörölték a gabonavámot, 1847-ben bevezették a gyárakban a tízórás munkaidőt, 1848-ban központosították az egészségügyet, 1872-től titkosan szavaztak az angol választópolgárok, az 1884-es választójogi reform pedig a nemesség gazdasági és politikai uralmának alapjait semmisítette meg. A férfiak 60%-a kapott választójogot és a vidékről a városokba tolódt a politikai súlypont.⁹⁵

A társadalmi helyzetből adódóan fennállt a veszélye, hogy az uralkodó és családja nem örvend nagy népszerűségnek, de a királynő gondoskodott róla, hogy ez ne történhessen így. Viktória a szerelmes asszony, Albert a komoly apa képében, egyre bővülő családjukkal hamar a közvélemény kedvenceivé váltak.⁹⁶ Amikor pedig 60 éves uralkodását, azaz gyémántjubiläumát ünnepelte az ország, ez a szeretet még inkább megmutatkozott. „*Azt hiszem, soha senkit nem ünnepeltek még úgy, mint engem, amikor azon a hat mérföldnyi utcán végigvonultam (...) a tömeg leírhatatlan volt. Az éljenzés süketítő és minden arc valódi örömet sugárzott.*” Így jegyezte le Viktória a gyémántjubiläumára rendezett ünnepséget, 1897. június 22-én.⁹⁷

Kezdetben ugyan akadtak nehézségek, mivel 1840. február 10-én Viktória hozzáment unokatestvéréhez, Alberthez. Így viszont legfontosabb kérdéssé vált, hogy Albert milyen szerepet fog betölteni a kormányzásban. Az angol jogra jellemzően a királyi család tagjaira nem vonatkoznak olyan szigorú előírások, mint az uralkodóra, kivéve, ha valamilyen különös kapcsolata a koronával nem kívánja ezt meg. A Prince Consort pozíciója természetesen bonyolult. Albert ugyan minden hiányosság nélkül élvezte egy honosított angol állampolgár helyzetét, főnemesi címet azonban nem kapott.⁹⁸ Viktória kívánsága az volt, hogy Albertet King Consorttá, vagyis királyi házastárssá, ne pedig Prince Consorttá nyilvánítsák egy parlamenti törvénnyel. Mikor erről kérdezte Melbourne-t, ő csak azt válaszolta: „*Az Isten szerelmére, ne tegyen semmi többet ezzel kapcsolatban! Ha rá akarja venni az angolokat, hogy királyt csináljanak egy emberből, pont arra ösztönzi őket, hogy ne csináljanak.*”⁹⁹ Valójában az ok, amiért Albert nem válhatott királyi hitvessé, az volt, hogy németnek született és az angol nép, mint mindig, idegenkedett a külföldi uralkodótól, Melbourne pedig nemhogy megpróbálta volna feledtetni velük ezt a tényt, de még hangsúlyozta

⁹⁴Péter Katalin, 45.p

⁹⁵Marita A. Panzer: *Nők az angol trónon - Anglia királynői és királynéi*, Királyi Házak sorozat GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2007 fordította: Meskó Krisztina, Simon László 231.p.

⁹⁶Péter Katalin: *A szigetország uralkodói* Kossuth Könyvkiadó, 1993. 51.p.

⁹⁷Péter Katalin, 57-58.p

⁹⁸Arthur Berriedale Keith, 46.p.

⁹⁹Daphne Bennett: *King without a Crown* Century Publishing Co. Ltd., London, 1983. 36.p.

is.¹⁰⁰Péter Katalin így ír Albertről: „a királynő férje sem a közönséget, sem a politikusok nagyobb részét nem nyerte meg.” „korábban is bosszantotta őket, Viktória olyan nagy becsben tartja német rokonságát (...) [Albert] megjelenésével, beszédjével az angol szokások iránti érzéketlenségével csak úgy árasztotta magából az idegen szellemet.” De Péter Katalin is kiemeli, hogy Albert megítélése és pozíciója az évek során sokat javult. „A férj helyzete aztán fokozatosan javult. A politikában nagyon jótt neki Sir Robert Peel rokonszenve, a szélesebb köröket pedig a királyi családmeghitt boldogsága ragadtatta el.”¹⁰¹Még Viktória is több szerepet adott neki: „Eleinte ugyan igyekezett őt Viktória távol tartani az államügyektől, amikor azonban sorra jöttek a gyerekek, a királynő mind nagyobb teret engedett Albertnek.”¹⁰²Az 1851-ben tartott londoni világkiállítás pedig csak tovább erősítette ezt a véleményt. A kiállítás ötlete ugyanis Alberté volt (aki rajongott az ipari forradalom vívmányaiért), aki személyesen is részt vett a szervezőmunkákban. A kiállítás ideje alatt (ami majd fél év volt), a királyi pár idősebb gyermekeivel szinte minden nap tiszteletét tette. Így csak tovább növekedett a királyi családot övező szeretet és Albert megítélése is jelentősen megváltozott. Viktória így írt erről a naplójába: „(...) az angol történelem legnagyobb napja, imádoztam Albertem teljes diadala.” máskor pedig: „Albert neve halhatatlanná vált.”¹⁰³

Viktória, ellentétben II. Máriával, rajongott az uralkodásért. Naplójában így írt: „Minthogy a Gondviselés tetszése erre a méltóságra állított, minden erőmmel a haza iránti kötelességem teljesítésén leszek. Nagyon fiatal vagyok és sok, bár nem minden dologban tapasztalatlan, de bizonyosan tudom, hogy kevesen törekednek az enyémnél igazabb akarattal és őszintébb szándékkal azt tenni, ami helyes és jó.”¹⁰⁴

Talán édesanyjával lévő különös kapcsolata miatt, de Viktória nem különösen törődött a gyermekekkel. Nevelésükben Viktóriának kevés része volt, e feladatokat inkább Albert látta el. „A gyermekek jóformán csak felnőttként kaptak nagyobb szerepet az életében. Férjhez menésükkel és házasságaikkal többet törődött, mint a sok aprólékos gonddal korai nevelésük körül. A királyi utódok kiházásítása már politika volt, és a politika szeretetét Viktória a csontjaiban hordozta.” Épp kilenc gyermekük házassága révén hálózta be egész Európát kapcsolatrendszerük.¹⁰⁵ A Brit

¹⁰⁰Melbourne ott rontotta el a dolgot, amikor bejelentés nélkül hozakodott elő a témával a Parlamentben. Daphne Bennett szerint minden egyszerűbben alakult volna, ha Melbourne megfogadja Greville tanácsait, akinek kutatásaiból kiderült, hogy a királynő biztosíthatta volna Albert jogait, amik kiterjedtek volna mindenre, kivéve a Parlamentet és a Tanácsot. Melbourne azonban, tovább rontva a helyzetet, egy kalap alá vette Albert előjogait és a honosítását. Daphne Bennett, 35.p

¹⁰¹Péter Katalin: *A szigetország uralkodói* Kossuth Könyvkiadó, 1993. 51.p

¹⁰²Péter Katalin, 51.p

¹⁰³A világkiállítás 186000 fontnyi hasznából jött létre a Viktória és Albert Múzeum, a Természettudományi Múzeum, az India Múzeum és különböző katonai, művészeti tanintézetek és kutatóhelyek. Péter Katalin, 53.p

¹⁰⁴Péter Katalin, 47.p

¹⁰⁵Elsőszülöttük, a Princess Royal, Viktória, III. Frigyes német császárhoz ment feleségül. Gyermekei voltak Zsófia, görög királyné és II. Vilmos német császár. Másodszülöttük, Edvárd, Alexandra dán hercegnőt vette feleségül és ő követte Viktóriát a trónon VII. Edvárd néven. Gyermekeik voltak V. György, angol király és Matild norvég

Birodalomhoz tartozott a világ egynegyede és emellett az európai nagyhatalmi politika egyik kulcsszereplője is volt. Nem volt tehát hátrány, hogy az ellenfeleihez rokoni szálak fűzték és időnként egy jó nagymama módjára meg is fedte őket. Péter Katalin írja: „*Európa leghatalmasabb uralkodóit, a német császárt vagy az orosz cárt nemegyszer rokoni alapon fedte meg.*”¹⁰⁶ „Európa nagyanyja” tehát, ha nem is közvetlenül, de az egész XIX. századi politikai életet irányította. Hogy még dominánsabb legyen a szerepe a három császár (az orosz, az osztrák és a német császár) mellett, 1876. május 1-én a Parlament India császárnőjévé választotta.¹⁰⁷

A „Tündérkirálynő”, ahogy Disraeli nevezte, utalva I. Erzsébet udvari becenevére, egész életét az angol nép szeme előtt élte le. Látták a botrányairól ismert kenti herceg lányaként megszületni, édesanyja gyerekként körbehurcolta őt az országon, hogy saját népszerűségét növelje, tizennyolc évesen ifjú királynő, huszonegy évesen feleség, majd anya és később nagyanya vált belőle, majd egy személyben volt Albert gyászoló özvegye és India császárnéja. Viktória mindent elért, amit egy női uralkodó elérhet. Igaz ugyan a parlamentáris monarchiában az uralkodó jogköre igen szűk körű, viszont más királynő nem mondhatta el magáról, hogy az ő arcképe lóg Kanadában, Ausztráliában, Új-Zélandon, Indiában, Fokföldön és számos csendes-, indiai- és atlanti- óceáni sziget kormányzó szervének épületében, mindezeket egy nagy- britanniai központból irányítva. Neme nem keltett közfelháborodást, uralma egy határozott nagymama, nem egy „természetellenes szörnyeteg” uralma volt. Péter Katalint idézve: „*Uralkodójuk női mivolta sokszor foglalkoztatta a közvéleményt jó és rosszértelemben egyaránt. Csodálták, hogy nő léteire milyen határozott és milyen jól megállja a helyét a világ uralkodóinak és politikusainak férfiakból összetett együttesében. A háborúk sebesültjei iránt tanúsított nőies gondoskodásról sokat beszéltek, és maguk a katonák mindenekfelett becsülték azt, ha tőle kaptak elismerő szavakat. Különböző férfiakkal fenntartott kapcsolatai viszont sok szóbeszédet szültek.*”¹⁰⁸ A szóbeszédnek egy a közvélemény középpontjában lévő 40 évig magányosan élő özvegnél pedig természetesnek vehetők. A Viktóriával kapcsolatos negatív töltetű vélemények pedig ennyiben ki is merültek. Az angol nép szerette és szereti ma is. A jelenleg regnáló II. Erzsébet is őt tartja példaképének, az általa képviselt elveket viszi tovább.

királyné. Alíz, IV. Lajoshesseni nagyherceghez ment hozzá. Az ő gyermekük volt Alexandra Fjodornova, az utolsó orosz cárné. Alfréd herceg, Marija Alekszandovna Romanova orosz nagyhercegnőt vette feleségül, az ő gyermekük volt „Nagy” Mária, román királyné. Ilona, Krisztián schleswig-holstein-sonderburg-augustenburgi herceghez ment feleségül. Lujza hercegnő, John Douglas Sutherland Campbellhez ment feleségül, aki Lorne márkija volt, majd Argyll, végül Kanada kormányzója. Gyermekük nem született. Artúr herceg, Connaught és Strathearn hercege, Lujza Margit porosz hercegnőt veszi feleségül. Lipót herceg, Albany hercege, Ilona waldeck-prymonti hercegnő lett a felesége. Beatrix hercegnő Henrik battenbergi herceghez ment hozzá. Az ő lányuk volt battenbergi Viktória Eugénia spanyol királyné.

¹⁰⁶Péter Katalin, 57.p

¹⁰⁷Ezt a címet Disraeli harcolta ki neki, viszonzásul azért, mert Viktória teljes mértékben támogatta világbirodalmi politikáját. Marita A. Panzer: *Nők az angol trónon - Anglia királynői és királynéi*, Királyi Házak sorozat GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2007 fordította: Meskó Krisztina, Simon László; 235.p

¹⁰⁸Péter Katalin, 55.p

Végezetül

A felsorakoztatott példák alapján levonhatjuk a konklúziót: a női uralom megítélése Európa szerte a körítésen múlt. Hiszen ha egy női uralkodó megpróbál uralkodóként viselkedni és elhagyni nőiségét, azzal csak saját sorsát pecsételte meg, mert „természetellenesnek”, „visszataszítónak”, „szörnyűségesnek” fogják találni. Az ilyen nyíltan önfejű és makacs uralkodónőt, aki nyilvánvalóan a saját feje után megy a kormányzásban, nem tűrtek meg alattvalói. Abban az esetben viszont, ha nőiességét hangsúlyozva egy törékeny, gyámoltalan fiatal lány, vagy asszony benyomását keltik, esélyük van arra, hogy megszerezzék és akár meg is tartsák a királynői széket, ami jogszerűen kijár nekik. Hiszen ilyenkor látszólag férfiakra támaszkodnak, valójában viszont akár az egész ország irányítása tőlük függött.

A trónöröklés azonban nem csupán kiváltság, hanem kötelezettség is, ami gyakran azt eredményezte, hogy egy királynőnek az uralkodás mellett nem jutott ideje és ereje egy hétköznapi nő mindennapjaihoz. S, ha ezeket vesszük és hozzáadjuk azt a körülményt, hogy a trónörökösök számos esetben kötelességtudatból, és nem személyes meggyőződésből vállalták az uralkodást, talán megérthetjük, hogy mi is volt az, amiről ezek a nők lemondtak, vagy mik voltak, amikért lemondtak a trónról.

Vannak ugyan országok (Franciaország), ahol nem tudott teret nyerni magának a női uralom, másutt pedig (Anglia és Oroszország), eljutottak odáig, hogy nem tettek különbséget férfi és nő között az uralkodói hatalom tekintetében, és van olyan helyzet, amikor a dinasztia fennmaradása érdekében még a nőkre is hajlandók kiterjeszteni a trónöröklési törvények hatályát.

A ma regnáló királynők; II. Erzsébet, aki a legnépszerűbb uralkodó dinasztiát fogja össze, II. Mária, akiért a dánok népszavazással döntöttek az alkotmánymódosításról, hogy uralkodhasson, valamint a 2013. január 28-án fia javára lemondott Beatrix holland királynő, egyaránt közkedvelt személyiségek. Ma már senkinek sem jut eszébe őket „nöstényfarkasoknak” hívni. Még egy dologban viszont közösek: tényleges hatalom nincs a kezükben. Ma már nem a királyi család áll a hatalmi ranglétra csúcsfokán, hanem legtöbbször valamilyen államigazgatási szerv. Tovább megyek, ha ezen legfőbb hatalmi szervek összetételét megvizsgáljuk, akkor vajon mennyi nőt találunk benne? Lehetséges volna az, hogy az uralkodódinasztiákban már megtűrjük a nők irányítását, ami már ténylegesen nem is létezik, de a valós hatalmi játszmákban még továbbra se látjuk szívesen a nőket? Élnek ma még köztünk jogaikért harcoló nöstényfarkasok?

Idézett forrásmunkák

Magyar források:

ANDERLE ÁDÁM: Spanyol királyi dámák. Királyi házak sorozat, GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2002.

ÁLDOR IMRE: XII. Károly svéd király története. Franklin- társulat, Budapest, 1875

BÁLINT ERNŐ: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1912

BORUS GYÖRGY: Az angol-holland forradalom háttere 1660-1690. Akadémia Kiadó, Budapest, 2007

HANKISS ELEMÉR- MAKKAI LÁSZLÓ: Anglia az újkor küszöbén. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.

MAKKAI LÁSZLÓ: Angliai Erzsébet. Életek és korok, Magyar történelmi társulat Akadémia kiadó, Budapest, 1967.

MEZEY BARNA: Képviselő és alkotmány a középkori Európában. eFo KIADÓ és NYOMDA, Budapest, 1998

MEZEY BARNA- SZENTE ZOLTÁN: Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet. OSIRIS Kiadó, Budapest, 2003

NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN: A női választójog külföldön és hazánkban. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2001

NIEDERHAUSER EMIL: Mária Terézia élete és kora. Pannonica Kiadó, Széchenyi Nyomda Kft., Győr 2000, 2004

OBORNI TERÉZ: A 17. század legnagyobb botránya. Királynő korona nélkül Rubicon 2008/4.

PÉTER KATALIN: A szigetország uralkodói Kossuth Könyvkiadó, 1993.

RUSZOLY JÓZSEF: Európai jog- és alkotmánytörténelem. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2011

SASHALMI ENDRE: Trónöröklés és isteni jogalap Nagy Péter uralkodásának idején- Az írott források és az ikonográfia tükrében. Kronosz Kiadó, 2013

Külföldi források:

DAPHNE BENNETT: King without a Crown. Century Publishing Co. Ltd., London, 1983

HELEN CASTOR: She-Wolves (Nöstényfarkasok)- színes, magyarul beszélő, angol ismeretterjesztő filmsorozat BBC2;BBC4, 2012

ALBERT VENN DICEY.: Bevezetés az angol alkotmányjogba. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1902. (fordította: Tarnai János)

CHRISTOPHER HILL: Az angol forradalom évszázada 1603-1714. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. (fordította: Litván György)

ARTHUR BERRIEDALE KEITH: The Constitution of England from Queen Victoria to George VI. Macmillan and Co., Limited, London, 1940

MARITA A. PANZER: Nők az angol trónon - Anglia királynői és királynéi. Királyi Házak sorozat, GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2007. (fordította: Meskó Krisztina, Simon László)

NEIL OLIVER: Skócia történelme. GENERAL PRESS Kiadó, 2009. fordította: Havas Norbert

CYRIL RANSOME: *A Short History of England From the Earliest Times tot he Death of Queen Victoria*. Longmans, Green, and Co. 39 Paternoster Row, London New York and Bombay 1903

SALLY BEDELL SMITH: Erzsébet, a királynő- Egy modern uralkodó élete. Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, Pécs, 2013. (fordította: Babits Péter, 2012)

LYTTON STRACHEY: Viktória királynő. GABO Kiadó, Borsodi Nyomda Kft., 2003. (fordította: Dobos Lídia, 2003)

DAVID WARNES: Orosz cárok krónikája –Az Orosz Birodalom uralkodóinak története. MÓRA Könyvkiadó, 2011

PENRY WILLIAMS: The Tudor Regime. Oxford University Press, United States, New York, 1979, 1981, 1983